

Gedwongen gelijkheid, verdrongen vrijheid

*Pleidooi voor een evenwichtige balans
tussen grondrechten*

drs. J.W. van Berkum LLB

December 2009

Commentaar nr. 40

GUIDO DE BRÈS-STICHTING [WI-SGP] – GOUDA

© 2009 Guido de Brès-Stichting, Gouda

ISBN 978-90-78323-12-9

www.wi.sgp.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij digitaal, elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, digital, electronic, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

Inhoud

Woord vooraf	5
1. Inleiding	7
2. Wetgeving gelijke behandeling	11
2.1 Inleiding.....	11
2.2 Gelijkheid in de Grondwet.....	11
2.3 Algemene wet gelijke behandeling	13
2.4 Internationale en Europese regelgeving	16
2.5 Ontwikkelingen	18
3. Knelpunten gelijkheidsbeginsel en discriminatieverbod	22
3.1 Inleiding.....	22
3.2 Botsing van grondrechten	23
3.3 Recht op verschil	27
3.4 Scheiding van kerk en staat	31
4. De Bijbel over gelijkheid en discriminatie	35
4.1 Inleiding.....	35
4.2 De Bijbel over de rechten van de mens	36
4.3 De Bijbel over gelijkheid	38
4.4 De Bijbel over ongelijkheid.....	42
4.5 Normatief kader.....	44
5. SGP-visie op Algemene wet gelijke behandeling	46
5.1 Inleiding.....	46
5.2 Gelijkwaardigheid	46
5.3 Discriminatie	47
5.4 Respect	48
5.5 De noodzaak en duidelijkheid van de Awgb	49
5.6 Het doel van de Awgb	53
5.7 De Awgb en de vrijheid van onderwijs	55
5.8 De Awgb en de vrijheid van godsdienst	57
5.9 De Awgb en de vrijheid van vereniging	58
5.10 De Awgb en de dienstverlening	59
5.11 De Commissie Gelijke Behandeling	61
Samenvatting	62
Literatuur	66

Woord vooraf

In zijn boek *De boerderij der dieren, een sprookje voor grote mensen*, beschrijft de Britse schrijver George Orwell (1903-1950) hoe de dieren-samenleving op deze boerderij zich ontwikkelt na een succesvolle revolutie, waarbij de mensen van de boerderij zijn verjaagd. Met allerlei chicanes en manipulaties weten de varkens uiteindelijk de absolute macht over de andere dieren te verwerven. Van alle mooie dierenprincipes die tijdens de revolutie werden geproclameerd, blijft ten slotte maar één regel over: 'Alle dieren zijn gelijk, maar sommige zijn meer gelijk dan andere.'

Het satirische verhaal van Orwell zou een waarschuwing moeten zijn voor 'allen en een ieder', gelet op de bedenkelijke richting waarin de maatschappelijke discussie over gelijke behandeling zich beweegt. Het pleidooi van met name linkse en liberale politici om het huidige artikel 1 van de Grondwet te verheffen tot een 'supergrondrecht' is in het licht van Orwells betoog een stap in de verkeerde richting.

Het onderwerp gelijke behandeling is een van de thema's waarop het steeds meer gaat spannen in het huidige politieke en maatschappelijke debat. De oorspronkelijke bedoeling van het grondrecht op 'gelijke behandeling in gelijke gevallen' is dat minderheden worden beschermd tegen achterstelling en benadeling. Maar de tendens in de laatste jaren beantwoordt daar bepaald niet aan. Integendeel. Er is sprake van een toenemende achterstelling van minderheden, doordat personen met afwijkende opvattingen steeds vaker en fanatieker worden beticht van discriminatie. Andere grondrechten komen daardoor in het gedrang, zoals de vrijheid van godsdienst, de vrijheid van vereniging, de vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van onderwijs. Ook getuigt het van weinig tolerantie wanneer iemand er praktisch toe gedwongen wordt om zijn identiteit te reserveren voor de privésfeer. Kortom, de interpretatie en toepassing van de gelijke behandelingswetgeving leidt ertoe dat tegenstellingen en spanningen in de pluriforme Nederlandse samenleving toenemen.

In dit commentaar laat drs. J.W. van Berkum, wetenschappelijk medewerker van de Guido de Brès-Stichting, op heldere wijze zien dat het gelijkheidsdenken vaak op een eenzijdige, soms absolute manier wordt geïnterpreteerd. Het blijkt dat hieraan een levensbeschouwelijke denk-

wijs – te typeren als seculier humanisme - ten grondslag ligt, waaraan stilzwijgend een exclusieve normativiteit wordt toegekend. Daarom is het van groot belang om aan te tonen dat vanuit een christelijke visie het gelijkheidsbeginsel wellicht anders, maar beslist rechtvaardig en consistent kan worden toegepast. Het gaat erom de balans tussen de klassieke vrijheidsrechten en het moderne gelijkheidsrecht in evenwicht te houden. Op deze manier kan recht worden gedaan aan de verscheidenheid en gelijkwaardigheid van mensen.

Deze studie onderschrijft de noodzaak van gelijke behandelingswetgeving in Nederland, maar concludeert tegelijk dat het wenselijk en nodig is om deze op een aantal punten te wijzigen, zodat de vrijheid van een ieder niet in het gedrang komt door een afgedwongen gelijkheidsideaal.

Namens het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP dank ik de personen die deel uitmaakten van de werkgroep 'gelijke behandeling' en in die hoedanigheid de auteur van advies en commentaar hebben voorzien: dr. A. Goudriaan, mr. A. Klaassen, mr. C.G. van der Staaij, drs. P.C. den Uil en mr. A. Weggeman. Verder komt ook mr. drs. W.M.J. de Wildt een woord van dank toe voor zijn waardevolle adviezen. Ik hoop op een goed onthaal van dit commentaar bij vele lezers. Het spannende onderwerp vereist een degelijke reflectie en een grondig debat.

Drs. J.A. Schippers, directeur van het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP.

1. Inleiding

De laatste decennia is er in Nederland veel aandacht voor het tegengaan van discriminatie. Van discriminatie is sprake wanneer mensen op grond van persoonskenmerken worden achtergesteld zonder dat hiervoor een rechtvaardiging bestaat. De meeste mensen zullen het er over eens zijn dat discriminatie verwerpelijk is. Helaas komt het in ons land nog veel voor. Discriminatie kan op vele gronden plaatsvinden. Mensen kunnen bijvoorbeeld worden gediscrimineerd op grond van hun ras, godsdienstige overtuiging, nationaliteit, seksuele geaardheid of geslacht.

De overheid ziet discriminatie als een belangrijk maatschappelijk probleem dat krachtig moet worden bestreden. In artikel 1 van de Grondwet is vastgelegd dat iedereen in ons land recht heeft op een gelijke behandeling en dat discriminatie verboden is. Gelijke gevallen moeten gelijk worden behandeld en ongelijke gevallen naar de mate van ongelijkheid. Dit grondwetsartikel is uitgewerkt en verbreed in een Algemene wet gelijke behandeling (Awgb). De Awgb is bedoeld om de maatschappelijke uitsluiting van vooral minderheden tegen te gaan. Mensen die van mening zijn dat ze worden gediscrimineerd kunnen aan de Commissie Gelijke Behandeling (CGB) vragen om een oordeel. De afgelopen jaren zijn er veel oordelen van de CGB gevraagd. Enkele voorbeelden ter illustratie.

Voorbeelden

Een sollicitant die om godsdienstige redenen geen zondagsarbeid wil verrichten, vraagt om een oordeel van de CGB, omdat Rijkswaterstaat hem afwees vanwege zijn weigering op zondag te werken. De CGB oordeelde dat Rijkswaterstaat de sollicitant niet om deze reden mocht afwijzen. Rijkswaterstaat kon namelijk niet aantonen dat de bedrijfsvoering onder druk komt te staan wanneer de zondagsrust van deze persoon zou worden gerespecteerd. Rijkswaterstaat moet een goede infrastructuur garanderen, maar daarvoor is niet noodzakelijk van alle medewerkers te eisen dat zij zondagsdiensten draaien. Daarom diende Rijkswaterstaat rekening te houden met de godsdienstige overtuiging van deze sollicitant.¹

---

¹ CGB 12 juli 2006, oordeel 2006-147.

Een ander voorbeeld betrof een vrouw die vanwege haar geloof een hoofddoek droeg en bij de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) solliciteerde naar de functie van hoor- en besliswerker. De IND hecht veel belang aan een neutrale en veilige uitstraling. Asielzoekers mogen zich niet geremd voelen bij het doen van hun asielverhaal. De vrouw stelde voor asielzoekers van te voren te vragen of zij er bezwaar tegen hebben door haar te worden gehoord. In dat geval zou een collega het horen kunnen overnemen. De IND vond echter dat dit teveel organisatorische problemen zou opleveren. De CGB oordeelde dat de IND dit onvoldoende hard kon maken, omdat de vrouw de eerste en enige hoor- en beslismedewerker met een hoofddoek zou zijn op die unit. De afwijzing van de vrouw stond niet in evenredige verhouding tot het op zich legitieme en zwaarwegende doel van een neutrale en veilige uitstraling.²

Een buitengewoon ambtenaar van de burgerlijke stand vraagt om een oordeel van de CGB, omdat ze op grond van haar geloofsovertuiging geen huwelijken kan voltrekken tussen personen van hetzelfde geslacht. Op grond daarvan zou het volgens de gemeente geen zin hebben om te solliciteren naar de functie van trouwambtenaar. De CGB oordeelde dat de vrouw niet vanwege haar overtuiging mocht worden afgewezen, omdat het aantal zogeheten homohuwelijken gering is en er voldoende andere trouwambtenaren waren die deze huwelijken wel wilden sluiten.

Knelpunten

De laatste jaren is de aandacht voor het gelijk behandelen van mensen toegenomen. In de wetgeving zijn er steeds meer gronden bijgekomen op grond waarvan niet mag worden gediscrimineerd. Inmiddels is ook discriminatie op grond van leeftijd, handicap, chronische ziekte en arbeidsduur verboden. Zoals gezegd, is het een goede zaak om de uitsluiting van groepen in de samenleving tegen te gaan. De toenemende aandacht voor gelijke behandeling heeft echter ook een schaduwzijde. Nederland lijkt namelijk bevangen te zijn door de gelijkheidskoorts. Mensen gaan steeds vaker elke vorm van onderscheid als discriminatie zien. Het gelijkheidsbeginsel wordt dan als een supergrondrecht gezien dat belangrijker is dan andere klassieke grondrechten, zoals de vrijheid van godsdienst, meningsuiting en onderwijs. Deze ontwikkeling leidt er in de praktijk toe dat tegenstellingen in de maatschappij worden vergroot.

---

² CGB 6 november 2007, oordeel 2007-213.

De spanningen nemen ook toe doordat de morele opvattingen in ons land sterk zijn veranderd. Nederland was in meerdere of mindere mate een christelijk land. Nu is de dominante moraal seculier. Het probleem is dat gevallen die tot enkele decennia geleden door een overgrote meerderheid van onze samenleving als ongelijk werden gezien, nu gelijk worden geschakeld. Mensen die op grond van hun godsdienst of levensovertuiging onderscheid maken in gevallen waar volgens de meerderheid geen onderscheid is, worden beschuldigd van discriminatie. Tot deze groep behoren niet alleen nieuwe bevolkingsgroepen, zoals moslims, maar ook christenen die al eeuwenlang deel uitmaken van de Nederlandse samenleving.

Dit kan met veel voorbeelden worden geïllustreerd. Scholen en instellingen die op grond van hun godsdienstige grondslag alleen personeel willen aannemen dat de grondslag onderschrijft, worden beticht van discriminatie. In het najaar van 2009 kwam het Scharlaken Koord in opspraak. Deze instelling, die werkt vanuit een christelijke levensovertuiging begeleidt prostituees die uit de prostitutie willen stappen. Van het personeel wordt verwacht dat ze de grondslag van Scharlaken Koord onderschrijven. Voor veel seculieren is dit onverteerbaar, vooral omdat het Scharlaken Koord subsidie van de overheid ontvangt. Wat vaak onderbelicht blijft in discussies hierover is dat een instelling als het Scharlaken Koord al jarenlang een waardevolle bijdrage levert aan de aanpak van maatschappelijke problemen.

Een ander voorbeeld is de positie van de gewetensbezwaarde trouwambtenaar. Sinds 2001 kennen we in Nederland het zogeheten homohuwelijk. Tijdens de parlementaire behandeling is gezegd dat er ruimte moet blijven voor ambtenaren die op grond van hun geloofsovertuiging geen homohuwelijken kunnen sluiten. In het verleden heeft de CGB ook in deze lijn geoordeeld. Sinds 2008 is de CGB echter 180 graden gedraaid. De Commissie is nu van mening dat ambtenaren die op grond van hun godsdienstige overtuiging geen homohuwelijken kunnen sluiten in de uitoefening van hun functie discrimineren. Gemeenten die dit toelaten handelen in strijd met het gelijkheidsbeginsel.³

---

³ CGB 15 april 2008, oordeel 2008-40.

Vraagstelling

In de praktijk blijkt dat de evenwichtige balans die er in het verleden over het algemeen was tussen het gelijkheidsbeginsel enerzijds en de vrijheidsrechten anderzijds, steeds vaker doorslaat in de richting van het gelijkheidsbeginsel. Het gelijkheidsbeginsel lijkt een supergrondrecht te zijn geworden dat klassieke vrijheidsrechten verdringt. De vrijheidsrechten hebben echter een langere historie. De Nederlandse natie is ontstaan vanwege de geestelijke en materiële onderdrukking door Philips II in de zestiende eeuw. De klassieke vrijheidsrechten ontleen aan die strijd voor een belangrijk deel hun voedingsbodem. Nu staan deze rechten opnieuw onder druk.

De politieke en maatschappelijk discussie over de balans tussen grondrechten is voor het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP een aangelegen thema. De regering wil in deze kabinetsperiode de gelijke behandelingswetgeving herzien. De afgelopen jaren zijn er diverse evaluaties geweest van de Algemene wet gelijke behandeling. De Guido de Brès-Stichting wil door middel van deze uitgave een bijdrage leveren aan de herijking van deze wetgeving.

In deze publicatie staat de vraag centraal in hoeverre herijking van de gelijke behandelingswetgeving in Nederland nodig is om achterstelling van mensen en groepen in de maatschappij tegen te gaan. Om deze vraag te beantwoorden wordt in het volgende hoofdstuk allereerst een kort overzicht gegeven van de op dit moment geldende wetgeving (2). Vervolgens komen een aantal knelpunten aan de orde die in relatie staan tot deze wetgeving (3). Daarna volgt een bijbelse beschouwing over mensenrechten, gelijkheid en discriminatie (4). De publicatie sluit af met de visie van de SGP op gelijke behandeling en de wetgeving op dit terrein. Daarbij worden voorstellen gedaan tot aanpassing van de Algemene wet gelijke behandeling (5).

2. Wetgeving gelijke behandeling

2.1 Inleiding

Nederland is een rechtsstaat. Dit betekent dat de macht van de overheid is gereguleerd en dat het overheidshandelen is gebonden aan wettelijke regels. In de Nederlandse Grondwet zijn grondrechten opgenomen. De klassieke grondrechten beogen burgers te beschermen tegen teveel overheidsbemoeienis. Voorbeelden hiervan zijn de vrijheid van godsdienst en de vrijheid van meningsuiting. Daarnaast zijn er ook sociale grondrechten. Op grond van die grondrechten mogen burgers van de overheid juist een actief optreden verwachten. Als voorbeelden hiervan kunnen worden genoemd: de zorg van de overheid voor de bestaanszekerheid van de bevolking, voor voldoende werkgelegenheid en de volksgezondheid.

Ook het gelijkheidsbeginsel is verwoord in de Grondwet. Sinds 1983 is het in de huidige formulering als artikel 1 in de Grondwet opgenomen. Het artikel bestaat uit twee delen: het gelijkheidsbeginsel en het verbod van discriminatie. Het gelijkheidsbeginsel houdt in dat gelijke gevallen gelijk moeten worden behandeld en ongelijke gevallen naar de mate van ongelijkheid. Dit beginsel is uitgewerkt in een complex stelsel van gelijke behandelingswetten die burgers moeten beschermen tegen ongelijke behandeling.

In dit hoofdstuk wordt een kort overzicht gegeven van de belangrijkste wetgeving op het terrein van de gelijke behandeling. Allereerst bezien we op welke wijze het gelijkheidsbeginsel in de Nederlandse Grondwet is opgenomen (2.2). Daarna gaan we in op de Algemene wet gelijke behandeling (2.3). Vervolgens staan we stil bij internationale en Europese wet- en regelgeving waarin gelijke behandelingsbepalingen zijn opgenomen (2.4). Tot slot beschrijven we de meest recente ontwikkelingen (2.5).

2.2 Gelijkheid in de Grondwet

In de Nederlandse Grondwet is al vele jaren het recht op gelijke behandeling verankerd. In 1815 luidde artikel 4 van de Grondwet: 'Allen die zich op het grondgebied van het Rijk bevinden, hetzij ingezetenen of vreemdelingen, hebben gelijke aanspraak op bescherming van persoon en goederen.' Bij de grondwetsherziening van 1887 werd de tussenzin

verwijderd. Vanaf dat jaar tot 1983 luidde het artikel: 'Allen die zich op het grondgebied van het Rijk bevinden, hebben gelijke aanspraak op bescherming van persoon en goederen.' In 1983 is de Nederlandse Grondwet ingrijpend gewijzigd. Sindsdien is het gelijkheidsbeginsel in artikel 1 van de Grondwet opgenomen. Het artikel luidt: 'Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.' De eerste zin formuleert het gelijkheidsbeginsel, de tweede zin het verbod op discriminatie.

Tot 1983 werd het gelijkheidsbeginsel vooral zo opgevat dat de overheid aan iedereen, zonder aanzien des persoons gelijke rechtsbescherming moest verlenen. Het beginsel is dan een waarborg tegen willekeur door de overheid: alle mensen zijn voor de wet gelijk. Dit betekent niet dat alle burgers dezelfde rechten en plichten hebben. Het maken van onderscheid tussen groepen is inherent aan wetgeving. Denk aan de sociale wetgeving, het subsidiebeleid en fiscale regelgeving. Het recht groepeerd, categoriseert, maakt onderscheidingen, trekt scheidslijnen. De wet differentieert groepsgewijs en scheidt daardoor groepsgewijs ongelijkheden. Het kiesrecht is er bijvoorbeeld alleen voor mensen met de Nederlandse nationaliteit die de leeftijd van 18 jaar hebben bereikt. Waar het op aan komt is dat een ongelijke behandeling gerechtvaardigd moet zijn.⁴ Concreet betekent dit dat bijvoorbeeld van mensen met een rode auto niet gevraagd mag worden meer belasting te betalen dan mensen met een witte auto. De overheid mag alleen onderscheid maken wanneer dit gerechtvaardigd is. Dat is bijvoorbeeld het geval wanneer de ene auto het milieu meer vervuult dan de andere. Binnen bepaalde groepen moet de overheid gelijke gevallen gelijk behandelen. Het is de wetgever die het laatste woord heeft om te bepalen welke gevallen als gelijk dienen te worden beschouwd.

In de Grondwet van 1983 wordt een non-discriminatiebepaling aan het gelijkheidsbeginsel gekoppeld. Sindsdien houdt het gelijkheidsbeginsel in dat gelijke gevallen gelijk moeten worden behandeld. De Raad van State heeft destijds in zijn advies over de wijziging van het grondwetsartikel kritiek geuit op deze bepaling. Gelijke gevallen komen volgens

---

⁴ Kamerstukken Tweede Kamer, vergaderjaar 1975/76, 13872, nr. 3, p. 25.

de Raad niet of nauwelijks voor.⁵ De Raad van State leek het beter de oude bepaling te handhaven dat ieder gelijke (aanspraak op) bescherming van persoon en goed heeft. Thans geldt het gelijkheidsbeginsel niet meer alleen voor de overheid in haar relatie tot de burger, maar ook tussen burgers onderling. Burgers kunnen medeburgers en private organisaties rechtstreeks op dit artikel aanspreken.⁶ Dit verschijnsel wordt aangeduid als de horizontale werking van grondrechten.

De regering ziet artikel 1 van de Grondwet als een belangrijke pijler van onze rechtsorde.⁷ Er mag echter geen bijzondere betekenis worden toegekend aan het gegeven dat de Grondwet in artikel 1 begint met het gelijkheidsbeginsel. De enige verklaring hiervoor is dat de eerste drie artikelen van de oude Grondwet zijn vervallen. Daarmee kwam het vierde artikel op de eerste plaats te staan. De toenmalige Minister van Binnenlandse Zaken, W.F. de Gaay Fortman, bestreed uitdrukkelijk de mening dat de volgorde van hoofdstuk 1 een hiërarchie van grondrechten tot uitdrukking bracht: 'Voor de inhoud en de rechtsgevolgen van de artikelen is de volgorde van geen enkel belang.'⁸ In 2004 heeft de regering nog eens bevestigd dat de Grondwet geen voorgeschreven rangorde tussen de grondrechten kent.⁹

2.3 Algemene wet gelijke behandeling

Het hart van de gelijke behandelingswetgeving in Nederland is de Algemene wet gelijke behandeling (Awgb). Bijna alle instellingen en organisaties die in de openbare sfeer werkzaam zijn, vallen onder het bereik van deze wet, die in 1994 van kracht is geworden. Deze wet is een uitwerking en verbreding van het in artikel 1 van de Grondwet opgenomen algemene discriminatieverbod. De Awgb verbiedt het maken van onderscheid op grond van godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht, nationaliteit, hetero- of homoseksuele gerichtheid

---

⁵ Kamerstukken Tweede Kamer, vergaderjaar 1975/76, 13872, nr. 4; *Naar een nieuwe grondwet*, dl. 1a, 's-Gravenhage 1979, p. 62.

⁶ H.M.T. Holtmaat (red.), *Gelijkheid en (andere) Grondrechten*, Deventer 2004, p. 3.

⁷ Kamerstukken Tweede Kamer, vergaderjaar 1975/76, 13872, nr. 3; *Naar een nieuwe grondwet*, dl. 1a, 's-Gravenhage 1979, p. 24.

⁸ Zie Handelingen Tweede Kamer, vergaderjaar 1976/77, p. 2117; *Naar een nieuwe grondwet*, dl. 15, 's-Gravenhage 1979, p. 412.

⁹ Kamerstukken Tweede Kamer, vergaderjaar 2003/04, 29614, nr. 2, *Grondrechten in een pluriforme samenleving*, p. 10.

en burgerlijke staat. De wet beoogt bescherming te bieden tegen aantasting van de menselijke waardigheid. Mensen moeten vrij hun rechten en vrijheden kunnen uitoefenen en zich in het maatschappelijk leven kunnen bewegen zonder op grond van persoonlijke eigenschappen te worden achtergesteld. Niet elk onderscheid houdt volgens de wetgever discriminatie in. Het is toegestaan mensen verschillend te behandelen wanneer daarvoor een objectieve rechtvaardiging bestaat.¹⁰ In de Awgb is vastgelegd dat wanneer iemand meent dat ten nadele van hem onderscheid is of wordt gemaakt, de wederpartij moet bewijzen dat niet in strijd met de Awgb is gehandeld.

In artikel 3 van de Awgb is bepaald dat de wet niet van toepassing is op rechtsverhoudingen binnen kerken en het geestelijk ambt. De kerk behoudt dus haar vrijheid waar het gaat om interne kerkelijke aangelegenheden, zoals bijvoorbeeld de vervulling van de ambten. De wet is echter wel van toepassing wanneer een kerkgenootschap of een ambtsdrager op gelijke voet met anderen aan het maatschappelijk verkeer deelneemt. Het is niet op voorhand duidelijk wanneer een rechtsverhouding tussen een kerkgenootschap en een werknemer kan worden aangemerkt als een rechtsverhouding binnen het genootschap. De regering heeft uitgesproken dat de functies van schoonmaker, tuinman en glazenwasser buiten de kring van het genootschap vallen. De functies van koster en zendingswerker vallen er binnen.¹¹ Het commercieel verhuuren van kerkelijke ruimten valt niet onder de werking van artikel 3 van de Awgb. Dat betekent dat de Awgb daarop wel van toepassing is.

Instellingen op godsdienstige, levensbeschouwelijke of politieke grondslag en instellingen van bijzonder onderwijs hebben de vrijheid om met betrekking tot arbeidszaken eisen te stellen, die gelet op het doel van de instelling, nodig zijn voor de vervulling van een functie, waarbij deze eisen niet mogen leiden tot onderscheid op grond van het enkele feit van politieke gezindheid, ras, geslacht, nationaliteit, hetero- of homo-seksuele gerichtheid of burgerlijke staat. Voorwaarden zijn dat het onderscheid nodig is met het oog op de doelstelling van de organisatie en de instelling een consequent beleid voert met betrekking tot de handhaving van de identiteit. De soort functie speelt een cruciale rol. Wanneer de identiteit minder essentieel is voor de praktische uitvoering van

---

¹⁰ Kamerstukken Tweede Kamer, vergaderjaar 1990/91, 22014, nr. 3, p. 1-3.

¹¹ Kamerstukken Tweede Kamer, vergaderjaar 1990/91, 22014, nr. 5, p. 76.

de werkzaamheden kan geen geslaagd beroep op deze uitzonderingsbepaling worden gedaan. Met het enkele feit wordt bedoeld dat de politieke gezindheid, ras, geslacht, nationaliteit, hetero- of homoseksuele gerichtheid of burgerlijke staat nooit een zelfstandige grond voor onderscheid mogen vormen. Er moeten 'bijkomende omstandigheden' meespelen, wil er sprake kunnen zijn van objectief gerechtvaardigd onderscheid. Tijdens de parlementaire behandeling is de conclusies getrokken dat een christelijke school die een homoseksuele leerkracht weigert, onderscheid maakt op het enkele feit van homoseksuele gerichtheid en dat dit niet toelaatbaar is. Volgens de regering is het echter denkbaar dat zich bijkomende omstandigheden voordoen waardoor twijfel kan ontstaan of de samenwonende leerkracht nog wel achter de grondslag van de school staat en deze op geloofwaardige wijze kan uitdragen.

Voor instellingen van bijzonder onderwijs bevat de Awgb ook een uitzonderingsbepaling die betrekking heeft op het toelaten en de deelname aan het onderwijs door leerlingen of studenten. We kennen in ons land vrijheid van onderwijs. Daarom mogen instellingen voor bijzonder onderwijs eisen stellen aan de toelating van leerlingen. Ook hier geldt dat de eisen gelet op het doel van de instelling nodig moeten zijn ter verwezenlijking van de grondslag. De eisen mogen er ook niet toe leiden dat onderscheid wordt gemaakt op grond van het enkele feit van politieke gezindheid, ras, geslacht, nationaliteit, hetero- of homoseksuele gerichtheid. Voor andere identiteitsgebonden instellingen is er geen uitzonderingsbepaling. Deze instellingen moeten in principe voor iedereen open staan. De verklaring hiervoor is dat artikel 23 van de Grondwet voorziet in de vrijheid van onderwijs, maar niet in een vergelijkbare vrijheid voor andere identiteitsgebonden instellingen, zoals zorginstellingen. De Awgb laat wel ruimte voor het stellen van huisregels om de eigen identiteit tot uitdrukking te brengen.¹²

Van indirect verboden onderscheid is sprake wanneer niet direct onderscheid wordt gemaakt op één van de hiervoor genoemde gronden, maar dat dit onderscheid wel heel nauw samenhangt met een verboden grond. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer een werkgever zijn personeel verbiedt een hoofddeksel te dragen. In de praktijk treft deze maatregel vooral moslimvrouwen, omdat deze groep overwegend iets op het hoofd draagt. Deze werkgever maakt daarom geen direct onderscheid, maar

---

¹² Kamerstukken Tweede Kamer, vergaderjaar 1990/91, 22014, nr. 3, p. 22.

indirect. Het maken van indirect onderscheid is gerechtvaardigd wanneer dit onderscheid objectief gerechtvaardigd wordt door een legitiem doel en de middelen voor het bereiken van dat doel passend en noodzakelijk zijn. Om te onderzoeken of er sprake is van indirect onderscheid moet worden bekeken of een bepaalde maatregel daadwerkelijk nadeel veroorzaakt, en overwegend en disproportioneel een bepaalde bevolkingsgroep treft.

Nederland kent een Commissie Gelijke Behandeling (CGB) waar mensen die zich ongelijk behandeld voelen terecht kunnen. De CGB beoordeelt of de gelijke behandelingswetgeving is overtreden. De oordelen van de CGB zijn niet bindend. De verzoeker kan nadat hij/zij een oordeel van de Commissie heeft gekregen nog naar de rechter gaan. De rechter moet dan het oordeel van de Commissie meenemen in zijn oordeel. Als de uitspraak eventueel anders uitvalt dan het oordeel van de Commissie moet de rechter uitleggen waarom tot een ander oordeel is gekomen. De regering heeft destijds gekozen voor de introductie van een Commissie Gelijke Behandeling om ervoor te zorgen dat mensen zo min mogelijk belemmeringen ervaren om vermeende ongelijke behandeling aan de orde te stellen. Door middel van een CGB is volgens de regering een eenvoudige, toegankelijke, kostenloze en onafhankelijke oordeelsvorming over vermeende ongelijke behandeling gewaarborgd.

De CGB oordeelt niet alleen over overtreding van de Awgb, maar ook over andere wetten zoals, de Wet gelijke behandeling van mannen en vrouwen (WGB), de Wet verbod van onderscheid naar arbeidsduur (WOA), de Wet verbod van onderscheid tussen arbeidsovereenkomsten voor bepaalde en onbepaalde tijd (WOBOT), de Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte (WGBH/CZ) en de Wet gelijke behandeling op grond van leeftijd bij de arbeid (WGBL). Naast deze wetgeving is discriminatie ook in het Wetboek van Strafrecht strafbaar gesteld. Op deze wetgeving kan echter niet bij de CGB, maar alleen bij de strafrechter een beroep worden gedaan.

2.4 Internationale en Europese regelgeving

Ook in internationale regelgeving zijn meerdere bepalingen te vinden die op gelijkheid of aspecten daarvan betrekking hebben. In de sfeer van de Verenigde Naties zijn onder andere de volgende verdragen tot stand gebracht:

- Internationaal Verdrag inzake Burger- en Politieke Rechten (IVBPR);

- Internationaal Verdrag inzake Economische, Sociale en Culturele Rechten (IVESCR);
- Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van elke vorm van ras-
sendiscriminatie;
- Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie
jegens de vrouw (VN-Vrouwenverdrag).

Sommige verdragsbepalingen, zoals artikel 26 IVBPR hebben een ieder verbindende kracht en maken deel uit van de Nederlandse rechtsorde. Dat betekent dat burgers zich er rechtstreeks bij de nationale rechter op kunnen beroepen. Een ieder verbindende verdragsbepalingen hebben ook horizontale werking. Dat wil zeggen dat artikel 26 IVBPR niet alleen van toepassing is op de relatie tussen overheid en burger, maak ook tussen burgers onderling. Ditzelfde geldt voor de artikelen 3 en 7 van het IVESCR.

In het VN-Vrouwenverdrag wordt onder discriminatie van vrouwen verstaan: 'Elke vorm van onderscheid, uitsluiting of beperking op grond van geslacht, die tot gevolg of tot doel heeft de erkenning, het genot of de uitoefening door vrouwen van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden op politiek, economisch, sociaal of cultureel gebied, op het terrein van de burgerrechten of welk ander gebied dan ook, ongeacht hun huwelijkse staat, op de grondslag van gelijkheid van mannen en vrouwen aan te tasten of teniet te doen.' Het Verdrag hanteert de term 'discriminatie', maar beoogt het maken van onderscheid tussen mannen en vrouwen op zo'n breed gebied en met zulke algemeen geformuleerde criteria tegen te gaan dat het ook ongelijke behandeling verbiedt die wellicht niet als discriminatie is aan te merken.¹³

Naast internationale verdragen zijn er ook Europese verdragen. Het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM) biedt een beperkte waarborg op het punt van de gelijke behandeling. Artikel 14 EVRM eist dat iedereen het genot moet worden verzekerd van de rechten en vrijheden die in het EVRM zijn opgenomen. Het Twaalfde protocol bij het EVRM bevat in artikel 1 de bepaling dat het genot van elk in de wet neergelegd recht wordt verzekerd zonder onderscheid en dat niemand mag worden gediscrimineerd door enig openbaar gezag. EG-verdragen hebben directe wer-

---

¹³ P.W.C. Akkermans, C.J. Bax en L.F.M. Verhey, *Grondrechten. Grondrechten en grondrechtsbescherming in Nederland*, Deventer/Heerlen 2005, p. 54,55.

king. Dat betekent dat burgers in beroep kunnen gaan bij het Europese Hof voor de Rechten van de Mens in Straatsburg om mogelijke verdragschending te onderzoeken.

Naast deze verdragen zijn er ook Europese richtlijnen die betrekking hebben op gelijke behandeling. De Nederlandse overheid moet deze richtlijnen binnen een vastgesteld tijdsbestek omzetten in nationale wetgeving. Hoe ze dit doen, wordt tot op zekere hoogte aan de vrijheid van de lidstaten overgelaten.¹⁴ Deze omzetting wordt ook wel implementatie genoemd. Twee belangrijke richtlijnen in dit verband zijn de zogeheten rasrichtlijn en de Algemene gelijke behandelingsrichtlijn.¹⁵ Wanneer richtlijnen voldoende duidelijk en onvoorwaardelijk zijn, kunnen burgers die van mening zijn dat in strijd is gehandeld met Europese Richtlijnen in beroep gaan bij de nationale rechter.¹⁶ Deze moet het nationale recht waarin de richtlijn is geïmplementeerd zoveel mogelijk uitleggen in het licht van de bewoordingen en het doel van de richtlijn. Dit wordt richtlijnconforme interpretatieplicht genoemd (art. 249 EG). Burgers die in hun eigen land alle rechtsgangen hebben doorlopen, kunnen ten laatste in beroep gaan bij het Hof van Justitie in Luxemburg. Wanneer een lidstaat van de Europese Unie een richtlijn niet, of niet tijdig omzet in nationale wet- en regelgeving kan de Europese Commissie tegen die staat een inbreukprocedure starten op grond van artikel 226 EG.

2.5 Ontwikkelingen

De Europese Commissie heeft tegen Nederland een inbreukprocedure gestart, omdat ze van mening is dat Nederland de Algemene gelijke behandelingsrichtlijn niet correct heeft omgezet in nationale wet- of regelgeving. Hieraan liggen verschillende bezwaren ten grondslag. Een eerste bezwaar is dat de definities van direct en indirect onderscheid in de Awgb niet stroken met de definities van directe en indirecte discriminatie in artikel 2 van de richtlijn. Ook de Raad van State heeft de

---

¹⁴ P.J.G. Kapteyn, L.A. Geelhoed, K.J.M. Mortelmans en C.W.A. Timmermans (red.), *Het recht van de Europese Unie en van de Europese Gemeenschappen*, Deventer 2003, p. 240.

¹⁵ PbEG 2000, L 180/22 en PbEG 2000, L 303/16.

¹⁶ F. Amtenbrink en H.H.B. Vedder, *Recht van de Europese Unie*, Den Haag 2008, p. 195.

regering de achterliggende jaren hierop bij herhaling geweest.¹⁷ Een tweede bezwaar is dat de algemene uitzonderingen op het discriminatieverbod voor kerken en andere organisaties op godsdienstige of levensbeschouwelijke grondslag niet overeenstemmen met de in artikel 4 lid 2 van de richtlijn geformuleerde uitzonderingen.

Artikel 4 van de Algemene gelijke behandelingsrichtlijn van de EU

Niettegenstaande artikel 2, leden 1 en 2, kunnen de lidstaten bepalen dat een verschil in behandeling dat op een kenmerk in verband met een van de in artikel 1 genoemde gronden berust, geen discriminatie vormt, indien een dergelijk kenmerk, vanwege de aard van de betrokken specifieke beroepsactiviteiten of de context waarin deze worden uitgevoerd, een wezenlijke en bepalende beroepsvereiste vormt, mits het doel legitiem en het vereiste evenredig aan dat doel is.

De lidstaten kunnen op het moment van vaststelling van deze richtlijn bestaande nationale wetgeving handhaven of voorzien in toekomstige wetgeving waarin op de datum van vaststelling van deze richtlijn bestaande nationale praktijken worden opgenomen, die bepaalt, dat in het geval van kerken en andere publieke of particuliere organisaties, waarvan de grondslag op godsdienst of overtuiging is gebaseerd, voor wat betreft de beroepsactiviteiten van deze organisaties een verschil in behandeling gebaseerd op godsdienst of overtuiging van een persoon geen discriminatie vormt indien vanwege de aard van de activiteiten of de context waarin deze worden uitgeoefend de godsdienst of overtuiging een wezenlijke, legitieme en gerechtvaardigde beroepsvereiste vormt gezien de grondslag van de organisatie. Dit verschil in behandeling wordt toegepast met inachtneming van de grondwettelijke bepalingen en beginselen van de lidstaten en van de algemene beginselen van het Gemeenschapsrecht, en mag geen op een andere grond gebaseerde discriminatie rechtvaardigen.

Mits de bepalingen van deze richtlijn voor het overige worden geëerbiedigd, laat deze richtlijn derhalve het recht van kerken en andere publieke of particuliere organisaties waarvan de grondslag op godsdienst of overtuiging is gebaseerd, onverlet om, handelend in overeenstemming met de nationale grondwettelijke en wettelijke bepalingen, van personen die voor hen werkzaam zijn, een houding van goede trouw en loyaliteit aan de grondslag van de organisatie te verlangen.

---

¹⁷ Kamerstukken Tweede Kamer, vergaderjaar 2002/03, 28770 A, p. 3-4 en Kamerstukken Tweede Kamer, vergaderjaar 2006/07, 30967, nr. 4, p. 2.

Op grond van het tweede lid van artikel vier van de Europese Algemene gelijke behandelingsrichtlijn is een verschil in behandeling gebaseerd op de godsdienst of overtuiging van een persoon geen discriminatie wanneer vanwege de aard van de activiteiten of de context waarin deze worden uitgeoefend de godsdienst een wezenlijk, legitiem en gerechtvaardigd beroepsvereiste vormt gezien de grondslag van de organisatie.

Inmiddels heeft de regering aangekondigd de term 'onderscheid' in de Awgb te vervangen door 'discriminatie'.¹⁸ Wat betreft de uitzonderingsbepalingen voor kerken en identiteitsgebonden organisaties heeft het kabinet de Raad van State om advies gevraagd. De Raad heeft geadviseerd de uitzonderingsbepalingen zo dicht mogelijk bij artikel 4 lid 2 van de Kaderrichtlijn te laten aansluiten. De bepaling zou dan als volgt kunnen luiden:

‘Een verschil in behandeling op grond van eisen die verband houden met godsdienst of levensovertuiging door:

- a. instellingen op godsdienstige of levensbeschouwelijke grondslag;
- b. scholen voor bijzonder onderwijs op godsdienstige of levensbeschouwelijke grondslag,

vormt geen discriminatie indien deze eisen vanwege de aard van de onderscheiden specifieke beroepsactiviteiten of de context waarin deze worden uitgeoefend, een wezenlijk, legitiem en gerechtvaardigd beroepsvereiste vormen, gezien de grondslag van de instelling en de houding van goede trouw en loyaliteit die nodig zijn voor de verwezenlijking daarvan.’¹⁹

Het kabinet heeft inmiddels in een nader rapport laten weten de uitzonderingsbepalingen voor identiteitsgebonden organisaties in de Awgb conform het voorstel van de Raad van State aan te passen. Wel wil het kabinet daaraan een tekst toevoegen waaruit moet blijken dat de vrijheid van deze instellingen niet zo ver gaat, dat met een beroep op uit de godsdienstige of levensbeschouwelijke grondslag voortvloeiende criteria discriminatoire eisen mogen worden gesteld, die op andere specifieke persoonskenmerken zien. Met de nieuwe tekst wil het kabinet waarborgen dat de huidige balans tussen grondrechten niet wordt gewijzigd.²⁰

---

¹⁸ Kamerstukken Tweede Kamer, vergaderjaar 2008/09, 31832, nr. 5H, p. 2.

¹⁹ Kamerstukken Tweede Kamer, vergaderjaar 2009/10, 28481, nr. 7.

²⁰ Kamerstukken Tweede Kamer, vergaderjaar 2009/10, 28481, nr. 7, p. 12,13.

Het is tot op heden onduidelijk in hoeverre de uitzonderingsbepaling in de Awgb in overeenstemming is met de Europese richtlijn. De CGB heeft aangegeven dat de huidige uitzonderingsbepaling in strijd is met de richtlijn.²¹ Volgens sommige juristen ontduikt ook de nieuwe bepaling zoals die door de Raad van State wordt voorgesteld de Europese anti-discriminatie-richtlijn.²² Op dit moment is er echter nog geen enkele bindende interpretatie van de richtlijn op grond waarvan vastgesteld kan worden dat de 'enkele-feitconstructie' of de nieuwe voorgestelde bepaling in de Awgb in strijd is met de richtlijn. Alleen het Europese Hof van Justitie kan hierover een gezaghebbende uitspraak doen.²³

---

²¹ A. Terlouw en A. Hendriks, 'Gebrekkige implementatie algemene gelijke behandelingsrichtlijn door Nederland', in: *NJCM* 2008, nr. 5, p. 616-629.

²² A. Terlouw en A. Hendriks, 'Raad van State helpt regering Europese anti-discriminatie-richtlijn ontduiken', in: *NJB* 2009, nr. 26, p. 1636-1637.

²³ A. Jacobs, 'Rug recht en hoofd koel met de enkele feit-constructie!', in *NJB* 2009, nr. 29, p. 1904.

3. Knelpunten gelijkheidsbeginsel en discriminatieverbod

3.1 Inleiding

Het recht op gelijke behandeling en het verbod op discriminatie is in artikel 1 van de Grondwet verankerd om minderheden tegen discriminatie te beschermen. Tijdens de voorbereidingen van de grondwetsherziening van 1983 is gesteld dat artikel 1 de tolerantie in onze samenleving beoogt te bevorderen. Met de uitwerking en verbreding van dit grondrecht in de Awgb beoogt de regering bescherming te bieden tegen aantasting van de menselijke waardigheid en achterstelling van kwetsbare groepen te voorkomen.^{24,25} De regering wil het deelnemen van mensen aan het maatschappelijke verkeer bevorderen en belemmeringen wegnemen. Doelstelling van de Awgb is die deelname te bevorderen door bescherming te bieden tegen het maken van ongerechtvaardigd onderscheid. In de praktijk blijken er echter knelpunten te zijn die ertoe leiden dat met name de bescherming van minderheden onder druk staat.

In dit hoofdstuk bespreken we deze knelpunten. Allereerst staan we stil bij de botsing tussen klassieke vrijheidsrechten en het recht op gelijke behandeling. In de praktijk blijkt dat het evenwicht tussen deze grondrechten verstoord raakt. Het recht op gelijke behandeling wordt steeds vaker als supergrondrecht gezien. Deze problematiek staat centraal in paragraaf 3.2. Vervolgens signaleren we in paragraaf 3.3 de ontwikkeling dat de gelijke behandelingswetgeving in de praktijk niet leidt tot meer tolerantie. In plaats daarvan zien we dat de tegenstellingen tussen groepen toenemen en het gelijkheidsbeginsel leidt tot intolerantie van mensen die anders denken dan een meerderheid van de Nederlandse bevolking. Tot slot beschrijven we in paragraaf 3.4 dat met een beroep op de scheiding van kerk en staat van mensen en organisaties wordt verwacht dat ze hun godsdienst of levensbeschouwing in de maatschappij onzichtbaar houden. Deze ontwikkeling kan in de praktijk leiden tot discriminatie op grond van godsdienst.

---

²⁴ Kamerstukken Tweede Kamer 1990/91, 22014, nr. 3, p. 1-2.

²⁵ E.M.H. Hirsch Ballin, 'Gelijk in waardigheid. Over de zin van artikel 1 van de Grondwet', in: *Rechtsgeleerd magazijn Themis* 2003, nr. 4, p. 196-206.

3.2 Botsing van grondrechten

In ons land wonen mensen met totaal verschillende godsdienstige en levensbeschouwelijke overtuigingen. Dit betekent dat mensen ook verschillende keuzes maken met betrekking tot de inrichting van hun leven. Dat mensen ook daadwerkelijk deze keuzes kunnen maken, wordt gewaarborgd door de zogeheten klassieke grondrechten. Klassieke grondrechten geven burgers bepaalde vrijheden. De burger is vrij in zijn keuze van godsdienst, is vrij zijn mening te uiten en is vrij in zijn keuze voor een bepaalde school. Deze vrijheden mogen door de overheid niet worden afgenomen. Zo vormen de klassieke grondrechten een waarborg tegen te ver gaande overheidsbemoeienis. Ze scheppen een zogenoemde overheidsvrije sfeer. Binnen bepaalde grenzen is de burger vrij in zijn doen en laten. Daar moet de overheid buiten blijven.

Naast de vrijheidsrechten die van de overheid vragen om zich van inmenging te onthouden, zijn er ook grondrechten die de overheid juist verplichten tot ingrijpen. Een belangrijk voorbeeld van deze laatste soort grondrechten is het recht op gelijke behandeling en het daaraan gekoppelde discriminatieverbod, dat is opgenomen in artikel 1 van de Grondwet. Op grond van dit grondrecht moeten gelijke gevallen gelijk worden behandeld en is discriminatie verboden. Dit betekent dat het maken van onderscheid niet zonder meer is toegestaan. Het discriminatieverbod begrenst de vrijheidsrechten. De ruimte voor mensen om eigen keuzes te maken is hierdoor minder vanzelfsprekend geworden. De maatschappelijke en politieke discussies met betrekking tot het SGP-vrouwenstandpunt en de homoseksuele leerkracht in het bijzonder onderwijs zijn hiervan twee actuele voorbeelden.

De spanning tussen grondrechten doet zich vooral voor tussen de vrijheidsrechten en het gelijkheidsbeginsel en het daaraan gekoppelde discriminatieverbod. Het betreft hier namelijk communicerende vaten. Het discriminatieverbod stelt grenzen aan de vrijheden en andersom bepalen de vrijheden mede de reikwijdte van het discriminatieverbod. Het is onvermijdelijk dat dit in de praktijk tot spanningen en botsingen leidt. Kortmann wijst ook op de spanning tussen het gelijkheidsbeginsel en de vrijheidsrechten. Deze laatste rechten zijn er op gericht verschillen in de samenleving mogelijk te maken. Het gelijkheidsbeginsel beoogt deze verschillen daarentegen terug te dringen.²⁶

---

²⁶ C.A.J.M. Kortmann, *Constitutioneel recht*, Deventer 1997, p. 369.

De laatste jaren is de botsing tussen grondrechten toegenomen. Dit komt onder andere omdat veel grondrechten horizontale werking hebben gekregen. Vanouds golden grondrechten alleen in de relatie tussen overheid en burger. Grondrechten bieden burgers bescherming tegen te grote bemoeienis van de overheid. Horizontale werking van grondrechten wil zeggen dat grondrechten ook betrekking hebben op de relatie tussen burgers onderling en tussen burgers en private organisaties. De horizontale werking van het gelijkheidsbeginsel zorgt in toenemende mate voor spanningen en conflicten. Niet alleen de overheid moet namelijk alle burgers gelijk behandelen, maar burgers, private organisaties en instellingen moeten elkaar ook in het maatschappelijke leven gelijk behandelen.

De botsing tussen de grondrechten is ook toegenomen sinds de inwerkingtreding van de Awgb. In het vorige hoofdstuk is beschreven dat de Awgb een uitwerking en verbreding is van artikel 1 van de Grondwet. In de Awgb is het recht op gelijke behandeling en het daaraan gekoppelde discriminatieverbod uitgewerkt voor belangrijke terreinen van het maatschappelijke leven, zoals arbeid en dienstverlening. Door deze brede werking van de Awgb doen zich ook eerder en vaker botsingen tussen grondrechten voor. Een instelling die diensten verleent vanuit een levensbeschouwelijke grondslag en daarom alleen personeel in dienst wil nemen dat de grondslag onderschrijft, kan zich op de vrijheidsrechten beroepen. Iemand die bij die instelling wil werken, maar een andere een andere levensbeschouwing heeft, kan zich echter beroepen op het recht op gelijke behandeling. Dergelijke botsingen komen vaak voor in het maatschappelijke leven.

Tot slot is de botsing tussen grondrechten toegenomen doordat de ideologische tegenstellingen in Nederland de laatste decennia zijn verscherpt. In ons land is een grote diversiteit aan godsdiensten, levensbeschouwingen, opvattingen, leefstijlen en waardepatronen.²⁷ Nederland is daarom te typeren als een pluriforme samenleving. Ons land is altijd een pluriforme samenleving geweest. De huidige pluriformiteit is echter anders dan vroeger. Ze is niet meer ingebed in de christelijke cultuur. Door de secularisatie en de ontzuiling is de invloed van het christendom op de inrichting van de Nederlandse samenleving afgenomen. Christenen zijn in Nederland een minderheid geworden. De dominante moraal in

---

²⁷ Kamerstukken Tweede Kamer, vergaderjaar 2003/04, 29614, nr. 2, *Grondrechten in een pluriforme samenleving*, p. 1.

Nederland is nu seculier. In 2004 was 64% van de bevolking onkerkelijk.²⁸

De toegenomen immigratie in het bijzonder van mensen die afkomstig zijn uit landen van buiten West-Europa heeft de laatste decennia de religieuze verscheidenheid vergroot.²⁹ Er zijn veel nieuwe bevolkingsgroepen in Nederland gekomen die hun eigen culturele en religieuze bagage meenemen. Veel immigranten hebben een islamitische achtergrond. De nieuwe pluriformiteit veroorzaakt regelmatig spanningen. Hiervan zijn veel voorbeelden te noemen. Te denken is aan de opvattingen die binnen islamitische groeperingen leven over de positie van de vrouw en homoseksualiteit. Ook het dragen van een hoofddoek verhit van tijd tot tijd de gemoederen. Oorzaak van deze spanningen is een botsing tussen verschillende overtuigingen: tussen islamitische en seculiere westerse waarden en normen. Juist in een samenleving met een grote verscheidenheid aan godsdienstige, etnische en culturele groepen zullen zich botsingen tussen grondrechten voordoen die moeten worden beslecht.

De dominante seculiere moraal botst ook met waarden en normen van christenen. Christenen voor wie de Bijbel het gezaghebbende Woord van God is, staan voor de beschermwaardigheid van het leven en wijzen 'verworven rechten' als abortus en euthanasie af. Zij staan hiermee lijnrecht tegenover de meerderheid van de Nederlandse bevolking die dit een aantasting van de individuele autonomie vindt. Een ander voorbeeld is dat binnen sommige protestantse kerken, maar ook de rooms-katholieke kerk onderscheid gemaakt wordt tussen man en vrouw. Vrouwen kunnen daar geen predikant, bisschop, ouderling, priester of diaken worden. Deze 'traditionele' opvattingen botsen met de heersende opvatting dat man en vrouw gelijk zijn. Het probleem dat zich hier voordoet is dat gevallen die tot enkele decennia geleden door een overgrote meerderheid van onze samenleving als ongelijk werden gezien, nu gelijk worden geschakeld. Hierdoor ontstaan er ook tussen de seculiere

---

²⁸ Sociaal en Cultureel Planbureau, *Godsdienstige veranderingen in Nederland*, Den Haag 2006, p. 100.

²⁹ T. Loenen, *Geloof in het geding. Juridische grenzen van religieus pluralisme in het perspectief van mensenrechten*, Den Haag 2006, p. 8.

meerderheid en autochtone minderheidsgroepen zoals christenen spanningen.³⁰

Doordat de botsing van grondrechten in ons land is toegenomen, wordt er steeds vaker bij de rechter, maar ook bij de CGB een beroep gedaan op grondrechten. Wanneer grondrechten botsen, moet er een afweging worden gemaakt tussen de verschillende grondrechten met in achtname van de wederzijdse belangen die een rol spelen.

De laatste jaren is regelmatig de opvatting te horen dat artikel 1 van de Grondwet belangrijker is dan andere grondrechten, zoals de vrijheidsrechten. Dit artikel wordt door velen gezien als een supergrondrecht dat het fundament van onze beschaving zou vormen. Bij botsingen tussen dit grondwetsartikel en de vrijheidsrechten zou het gelijkheidsbeginsel daarom voorrang moeten krijgen.

Het kabinet heeft in de *Nota grondrechten in een pluriforme samenleving* het standpunt ingenomen dat er geen hiërarchie in grondrechten is. Hiervoor ontbreken objectieve criteria. Een rangorde doet onvoldoende recht aan de bijzonderheid van afzonderlijke gevallen. Het kabinet concludeert daarom in haar notitie dat een hiërarchisering van grondrechten geen bevredigende oplossing biedt voor conflictsituaties en onuitvoerbaar is.³¹ Het gelijkheidsbeginsel is dus geen supergrondrecht waaraan alle andere grondrechten ondergeschikt zijn. Het is de taak van de rechter om op een evenwichtige wijze belangen af te wegen. Het kabinet is van mening dat de rechter in het algemeen adequaat omgaat met het vraagstuk van botsende grondrechten.

Een voorbeeld van een situatie dat grondrechtelijke belangen van burgers tegenover elkaar staan, doet zich voor wanneer iemand opvattingen verkondigt die een ander als discriminerend ervaart. In dat geval botst het recht op vrijheid van meningsuiting met het discriminatieverbod. Uit de jurisprudentie blijkt dat uitlatingen niet strafbaar zijn wanneer ze een bijdrage leveren aan het maatschappelijke debat en niet onnodig

---

³⁰ Hoe orthodox-protestanten deze spanningen ervaren is te lezen in een onderzoeksrapport van de Roosevelt Academy: *Recht op verschil? Percepties en effecten van de gelijkebehandelingswetgeving onder orthodox-protestanten in Nederland*, Middelburg 2009.

³¹ Zie Kamerstukken Tweede Kamer, vergaderjaar 2003/04, 29614, nr. 2, *Grondrechten in een pluriforme samenleving*, p. 10.

grievend zijn.³² Op grond van deze jurisprudentie is het onjuist te stellen dat gelovigen vanwege de vrijheid van godsdienst meer bescherming krijgen dan ongelovigen.

In het maatschappelijke en politieke debat wordt er te veel nadruk gelegd op het gelijkheidsbeginsel. Het gevaar is dat dit ten koste gaat van de klassieke vrijheden van burgers en maatschappelijke organisaties en instellingen. Gelijkheid, vrijheid en solidariteit zijn drie beginselen van onze democratische rechtstaat. Deze drie beginselen zijn in onze Grondwet verankerd: het vrijheidsbeginsel in de klassieke grondrechten, het solidariteitsbeginsel in de sociale grondrechten en het gelijkheidsbeginsel in artikel 1 van de Grondwet. Gelijkheid mag niet ten koste gaan van vrijheid en solidariteit. Wanneer het gelijkheidsbeginsel als een supergrondrecht wordt gezien, leidt dit tot een onaanvaardbare inperking van de vrijheidsrechten en wordt de solidariteit onder druk gezet. Het is van belang dat de balans tussen de verschillende grondrechten in evenwicht blijft.

3.3 Recht op verschil

Het gelijkheidsdenken is in onze samenleving dominant aanwezig en door velen wordt het gelijkheidsbeginsel als supergrondrecht gezien. Dit leidt in toenemende mate tot spanningen tussen bevolkingsgroepen. Gevallen die tot enkele decennia geleden door een overgrote meerderheid van onze samenleving als ongelijk werden gezien, worden nu gelijk geschakeld. Het gevolg is dat mensen die afstand nemen van deze gelijkenschakeling en wel onderscheid willen blijven maken, van discriminatie worden beschuldigd. Daarnaast zijn er in ons land een toenemend aantal mensen die afkomstig zijn uit andere culturen. De gewoonten, gebruiken en opvattingen van deze mensen komen ook regelmatig in conflict met wat we in Nederland gewend zijn en gewoon zijn gaan vinden.

De spanningen tussen verschillende groepen in de samenleving hebben geleid tot de vraag of er grenzen moeten worden gesteld aan de religieuze verscheidenheid in ons land. Is het acceptabel dat vrouwelijke rechters een hoofddoekje dragen? Of is dat in strijd met de neutraliteit van de staat? Mogen islamitische mannen weigeren vrouwen een hand

---

³² A.J. Nieuwenhuis, 'Godsdienstvrijheid en bijdragen aan het maatschappelijk debat', in: *NJCM* 2004, nr. 2, p. 154-166.

te geven? Mag een politieke partij onderscheid maken tussen man en vrouw? Is het toelaatbaar dat ambtenaren van de burgerlijke stand weigeren een huwelijk te sluiten tussen twee mensen van hetzelfde geslacht? Het zijn allemaal vragen die in onze 21e eeuw actueel zijn.³³

Doordat aan de gelijkheidsrechten meer waarde wordt toegekend dan aan de vrijheidsrechten ontstaat in toenemende mate intolerantie ten opzichte van mensen die anders denken en leven dan de meerderheid van de Nederlandse bevolking. Volgens Hirsch Ballin moet het gelijkheidsbeginsel dienstbaar zijn aan de tolerantie, maar leidt het tot intolerantie, omdat het beginsel vooral wordt uitgelegd als een verbod om onderscheid te maken. Dit noemt hij de intolerantieparadox.³⁴ Hiervan zijn veel voorbeelden te noemen. Aan ambtenaren van de burgerlijke stand wordt gevraagd hun geweten het zwijgen op te leggen. Zij mogen geen onderscheid maken tussen een 'homohuwelijk' en een huwelijk van één man en één vrouw. Moslima's staan onder druk om in het openbaar geen hoofddoekje te dragen. Scholen en instellingen die hun identiteit handhaven, staan regelmatig onder kritiek. De SGP mag van het Gerechtshof geen overheidssubsidie ontvangen, omdat ze onderscheid maakt tussen mannen en vrouwen. Dit rijtje kan met veel andere voorbeelden worden uitgebreid.

Andere wetenschappers ondersteunen deze kritiek op het gelijkheidsbeginsel. Holtmaat poneerde de stelling dat artikel 1 van de Grondwet op de helling moet, omdat het de bescherming van minderheden ondergraaft. Zij pleit ervoor om opnieuw na te denken over de vraag welke wetgeving op het terrein van non-discriminatie en gelijke behandeling in het huidige tijdsgewricht nodig is. Volgens de hoogleraar moet artikel 1 respect oproepen voor de diversiteit van mensen en garanderen dat mensen in vrijheid aan het eigen leven richting en inhoud geven.³⁵ Het streven naar gelijkheid neemt in haar ogen absurde trekken aanneemt wanneer dit betekent dat iedere vorm van 'anderszijn' verdacht is en

---

³³ T. Loenen, *Geloof in het geding. Juridische grenzen van religieus pluralisme in het perspectief van mensenrechten*, Den Haag 2006, p. 10-15.

³⁴ E.M.H. Hirsch Ballin, 'Gelijk in waardigheid. Over de zin van artikel 1 van de Grondwet', in: *Rechtsgeleerd magazijn Themis* 2003, nr. 4, p. 196-206.

³⁵ H.M.T. Holtmaat, 'Albayrak & Aboutaleb tegen Wilders en Half Nederland: een duidelijk geval van discriminatie maar niet strijdig met artikel 1 Gw.', in: *NJB* 2007, nr. 19, p. 1152-1158.

uitgebannen moet worden. Gelijkheid ontwikkelt zich dan tot een aartsvijand van diversiteit en vrijheid.³⁶

Dat de ruimte voor diversiteit lijkt te zijn afgenomen, blijkt ook uit de koerswijziging die te zien is in uitspraken van de CGB. Bij een botsing tussen het gelijkheidsbeginsel en andere vrijheidsrechten kwam de CGB in het verleden bijvoorbeeld tot de conclusie dat er ruimte is voor ambtenaren van de burgerlijke stand die op grond van hun overtuiging geen 'homohuwelijk' kunnen sluiten. De Commissie oordeelde tot 2008 namelijk dat wanneer een gemeente de diensten van (buitengewoon) ambtenaren zo kan verdelen dat gewetensbezwaarde ambtenaren zonder al te grote organisatorische problemen kunnen worden vrijgesteld van het voltrekken van huwelijken tussen personen van hetzelfde geslacht, hiervoor moet worden gekozen.³⁷ In 2008 kwam de CGB echter tot een tegenovergesteld oordeel. De CGB oordeelde nu dat deze gewetensbezwaarde trouwambtenaar onterecht onderscheid maakt ten aanzien van een specifieke groep personen. Gemeenten mogen volgens de CGB ambtenaren in de uitoefening van hun functie geen ruimte laten om te discrimineren. De gemeente zou dan in strijd handelen met het gelijkheidsbeginsel.³⁸

Tot op heden mogen bijzondere scholen en instellingen eisen stellen aan de identiteit van het personeel. De vraag is wel hoe bestendig deze uitspraken zijn wanneer de politieke en maatschappelijke druk wordt opgevoerd.³⁹ De uitspraken van de CGB bieden geen garanties voor de toekomst. Dat is wel gebleken uit de ongelijk luidende oordelen over de gewetensbezwaarde trouwambtenaar.

Een ander punt is dat er steeds meer druk wordt uitgeoefend om de werking van de Awgb uit te breiden. De CGB wil bijvoorbeeld ook het

---

³⁶ H.M.T. Holtmaat, 'Stop de inflatie van het discriminatiebegrip', in: *NJB* 2003, nr. 25, p. 1266-1276.

³⁷ CGB 15 maart 2002, oordelen 2002-25 en 2002-26.

³⁸ CGB 15 april 2008, oordeel 2008-40.

³⁹ Zie bijvoorbeeld de brief van minister Plasterk d.d. 27 april 2009 heeft gestuurd aan de besturen van scholen voor primair onderwijs. In deze brief stelt Plasterk dat homoseksuele leraren, leerlingen en andere personeelsleden op alle scholen welkom moeten zijn. (Bijlage bij Kamerstukken Tweede Kamer, vergaderjaar 2008/09, 27017, nr. 50.)

interne verenigingsrecht onder de Awgb laten vallen.⁴⁰ Dat zou betekenen dat het grondrecht van de vrijheid van vereniging verder wordt uitgehold. Op dit moment vallen verenigingen alleen onder de Awgb voorzover zij deelnemen aan het maatschappelijk verkeer. Handelingen die samenhangen met het interne verenigingsrecht vallen niet onder de wet. Daarbij kan worden gedacht aan het opstellen en wijzigen van de statuten en de toelating van leden. Ook vallen politieke verenigingen buiten het bereik van de wet. Deze ruimte is geboden, omdat in de Grondwet het recht op vrijheid van vereniging is opgenomen.

Steeds breder wordt erkend dat de maatschappij in een tijd van doorgaande individualisering een zekere mate van groepsvorming op basis van sociale, culturele en religieuze identiteiten nodig heeft om draaiende te blijven.⁴¹ Leden binnen een groep kennen, herkennen, erkennen en vertrouwen elkaar. Voor een samenleving is het van groot belang is dat er mensen zijn die vanuit een gedeelde religieuze overtuiging of cultuur een bijdrage leveren aan de inrichting van de samenleving. Daarvoor is het belangrijk dat mensen zich in hun eigen identiteit erkend en serieus genomen weten. Dan voelen ze zich namelijk sneller betrokken bij het grotere maatschappelijk verband.

Het maatschappelijk middenveld vervult een belangrijke functie om de sociale cohesie in de maatschappij te bevorderen. Door veel maatschappelijke organisaties en verenigingen wordt een waardevolle bijdrage geleverd aan de samenleving. Veel van dit werk gebeurt op basis van een godsdienstige of levensbeschouwelijke identiteit. Wanneer minderheden hiervoor minder ruimte krijgen, kan dit leiden tot een afname van de sociale cohesie in de samenleving. Door de gelijke behandelingswetgeving kan de groepsvorming onder druk komen te staan. Dat is bijvoorbeeld het geval wanneer 'vreemden' op grond van het recht op gelijke behandeling toegang eisen tot groepen die gevormd zijn op basis van een godsdienstige overtuiging of etnische afkomst. Wanneer dit ertoe leidt dat deze groepen uit elkaar vallen, is dit nadelig voor de sociale cohesie en solidariteit in de samenleving.

---

⁴⁰ Commissie Gelijke Behandeling, *Het verschil gemaakt. Evaluatie AWGB en werkzaamheden CGB 1999-2004*, Utrecht 2005, p. 57-59.

⁴¹ H.M.T. Holtmaat (red.), *Gelijkheid en (andere) grondrechten*, Deventer 2004, p. 9.

Het recht op gelijke behandeling is bedoeld om minderheden tegen discriminatie te beschermen. Het lijkt er gaandeweg steeds meer op dat het recht op gelijke behandeling gepromoveerd is van middel tot doel op zich. De roep om gelijke gevallen gelijk te behandelen is dan vervormd tot een plicht tot 'neutraal gedrag' voor iedereen. Daardoor komen mensen en instellingen in de knel wanneer hun identiteit niet strookt met de heersende moraal. In toenemende mate wil een meerderheid uitingen van 'afwijkende' (geloofs)overtuigingen naar het privé-domein verbannen. Radicalisering van het gelijkheidsideaal leidt in de praktijk tot discriminatie van mensen die 'anders zijn' en gelijkschakeling weigeren.⁴² Wanneer dat het geval is, dient de gelijke behandelingswetgeving niet langer het doel waarvoor het er is gekomen: bescherming van minderheden. De klassieke vrijheidsrechten zijn bedoeld om te voorkomen dat minderheden zich moeten aanpassen aan de dominante seculiere moraal. Wanneer het gelijkheidsbeginsel een geloofsartikel van de seculiere kerk blijkt te zijn om de seculiere moraal in ons land te propageren, komt het pleidooi voor 'neutraliteit' van het publieke domein in een vreemd daglicht te staan.

3.4 Scheiding van kerk en staat

Er bestaat in bestuurlijk Nederland onzekerheid en onduidelijkheid over de wijze waarop aan de relatie tussen de overheid en organisaties en instellingen op godsdienstige of levensbeschouwelijke grondslag vorm en inhoud kan worden gegeven. Er zijn bestuurders die van mening zijn dat het betrekken van identiteitsgebonden maatschappelijke organisaties of kerken bij de beleidsvoorbereiding of -uitvoering in strijd is met de scheiding van kerk en staat. Op grond van deze opvatting vinden zij dat overheden elk contact met religieuze organisaties moeten mijden. Deze houding kan ertoe leiden dat organisaties die werken vanuit een godsdienstige overtuiging worden gediscrimineerd ten opzichte van zogeheten 'neutrale' organisaties of instellingen.

Het staatsrechtelijke beginsel van de scheiding van kerk en staat is niet in de Grondwet vastgelegd. Het vloeit echter voort uit het twee grondrechten: het recht op godsdienstvrijheid dat in artikel 6 van de Grond-

---

⁴² Uit onderzoek van de Roosevelt Academy blijkt dat orthodox-protestanten zich gediscrimineerd voelen, slecht begrepen en beknot in hun vrijheidsrechten (*Recht op verschil? Percepties en effecten van de gelijkebehandelingswetgeving onder orthodox-protestanten in Nederland*, Middelburg 2009, p. 80).

wet is opgenomen, en het gelijkheidsbeginsel en het daaraan gekoppelde discriminatieverbod dat is vastgelegd in artikel 1 van de Grondwet. De scheiding van kerk en staat betekent volgens de regering dat de overheid niet een bepaalde godsdienst of levensbeschouwing mag voorschrijven en ook niet mag voortrekken. De overheid moet zich 'neutraal' opstellen.⁴³

Deze neutraliteit wil echter niet zeggen dat de overheid zich niet met religieuze organisaties mag inlaten. In de notitie *Tweeluis religie en publiek domein* van de VNG en het Ministerie van Binnenlandse Zaken is dit helder en duidelijk aangetoond. Overheden mogen godsdienstige of levensbeschouwelijke organisaties betrekken bij onderdelen van het beleidsproces wanneer aan drie voorwaarden wordt voldaan. In de eerste plaats mogen de contacten niet leiden tot een inhoudelijke bemoeienis met het geloof zelf, de wijze waarop het wordt beleden of met interne kerkelijke aangelegenheden. Ten tweede moeten de contacten dienen ter verwezenlijking van niet-geloofsgebonden doelen. In de derde plaats mogen de contacten niet leiden tot een ongelijke behandeling van religieuze of levensbeschouwelijke organisaties.⁴⁴ Wanneer aan deze voorwaarden wordt voldaan, kunnen deze organisaties ook worden gesubsidieerd.

Er is dus in ons land ruimte om religieuze organisaties bij het beleid te betrekken. In de praktijk blijkt echter dat niet iedereen dit wenselijk vindt. Sommigen pleiten om het Franse model van 'laïcité' in Nederland te introduceren. Dit model gaat uit van een strikte scheiding van kerk en staat. Religie wordt als een privézaak gezien. Men streeft er daarom naar religie buiten het publieke domein te houden. Hiermee beoogt men een neutrale openbare sfeer te garanderen.⁴⁵ In het najaar van 2009 kwam bijvoorbeeld het Scharlaken Koord onder vuur te liggen. Deze instelling biedt hulpverlening aan prostituees. Omdat het Scharlaken Koord vanuit een christelijke levensbeschouwing werkt, benoemt ze alleen personeel dat de grondslag onderschrijft. Diverse gemeenteraadsleden vinden het onbestaanbaar dat deze instelling subsidie krijgt.

---

⁴³ Kamerstukken Tweede Kamer, vergaderjaar 2003/04, 29614, nr. 2, *Grondrechten in een pluriforme samenleving*, p. 7.

⁴⁴ Vereniging van Nederlandse Gemeenten en Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, *Tweeluis religie en publiek domein*, Den Haag 2009, p. 11.

⁴⁵ B.P. Vermeulen, *Vrijheid, gelijkheid, burgerschap*, Den Haag 2007, p. 10.

Ze zijn van mening dat het Scharlaken Koord, door vanuit een christelijke levensovertuiging prostituees te helpen, evangeliseert en dat zou in strijd zijn met de scheiding van kerk en staat.

In deze discussie is het belangrijk onderscheid te maken tussen staatsrechtelijke spelregels en politieke keuzes. De scheiding van kerk en staat is een staatsrechtelijk uitgangspunt waaraan bestuurders constitutioneel gebonden zijn. Maar dit beginsel is in Nederland nooit op een exclusief neutrale wijze toegepast. Hiervoor is al aangegeven dat er onder bepaalde voorwaarden ruimte is om godsdienstige of levensbeschouwelijke organisaties te betrekken bij het beleid of te subsidiëren. Nu zijn er in seculier Nederland veel mensen die moeite hebben met de toegenomen aandacht voor religie in de samenleving. Zij vinden dat godsdienst alleen iets is voor het privédoel. In het publieke domein zou de christelijke achtergrond en motivatie van mensen niet zichtbaar mogen zijn. Dit is echter een politieke opvatting die gebaseerd is op een seculiere ideologie. Een dergelijk standpunt kan niet worden verdedigd met een beroep op de scheiding van kerk en staat. In tegendeel: met dit standpunt bepleit men feitelijk dat de staat de ideologie van de seculiere kerk uitdraagt.

Het beginsel van de scheiding van kerk en staat betekent niet dat godsdienst geen rol mag spelen in de samenleving en in relatie tot de overheid. Het beginsel heeft in de kern slechts betrekking op de institutionele verhoudingen tussen kerk en staat: de kerk oefent geen formele zeggenschap uit in de publieke besluitvorming; de staat bemoeit zich niet met de interne aangelegenheden van de kerk. Binnen deze randvoorwaarden zijn er voldoende mogelijkheden voor een vruchtbare samenwerking tussen overheden enerzijds en kerken en identiteitsgebonden instellingen anderzijds.⁴⁶

De seculiere opvatting dat godsdienst alleen iets is voor het privédoel kan gemakkelijk leiden tot discriminatie van organisaties die werken vanuit een godsdienstige overtuiging. Dat is bijvoorbeeld het geval wanneer organisaties vanwege hun identiteit worden uitgesloten. Het recht op gelijke behandeling betekent dat er ook voor identiteitsgebonden organisaties ruimte moet zijn om vanuit hun identiteit een bijdrage

---

⁴⁶ S.C van Bijsterveld, 'Scheiding van kerk en staat: terug naar de bron voor een visie op de toekomst', in: F.T. Oldenhuis (eindred.), *Een neutrale staat: kreet of credo?*, Heerenveen 2009, p. 20-24.

aan de maatschappij te leveren. Wie zich daartegen verzet, discrimineert naar godsdienst of levensbeschouwing en bevoordeelt het seculiere gedachtegoed.

Minister Hirsch Ballin werpt in de eerste gelijke behandelingslezing, die gehouden is ter gelegenheid van het 15-jarig bestaan van de CGB, de vraag op of we met de gelijke behandelingswetgeving wel op de goede weg zijn. Hij vraagt zich af of het wel zo verdraagzaam is om datgene wat onlosmakelijk deel uitmaakt van iemands identiteit te verbannen naar de privésfeer. Hij wijst erop dat het gelijkheidsbeginsel niet beoogt om hetgeen mensen ten diepste eigen is terzijde te schuiven, maar juist wil beschermen tegen achterstelling en benadeling. In dat licht bepleit hij om gelijkheid te zien in het licht van de menselijke waardigheid. Wanneer we gelijkheid op die manier interpreteren, is er ruimte voor verscheidenheid.⁴⁷

De waardigheid van de mens is een belangrijke notitie die ons kan helpen om het denken over gelijkheid en discriminatie te herijken. Daarom wordt in het volgende hoofdstuk de waardigheid van de mens bijbels gefundeerd.

---

⁴⁷ E.M.H. Hirsch Ballin, *Artikel 1 in drievoud: Eerste gelijke behandelingslezing* (gehouden op 10 november 2009 ter gelegenheid van het 15-jarig bestaan van de Commissie Gelijke Behandeling).

4. De Bijbel over gelijkheid en discriminatie

4.1 Inleiding

Veel mensen denken dat moderne opvattingen over gelijkheid teruggaan op de Griekse en Romeinse Oudheid. Dat is echter een misvatting. In de oude Griekse en Romeinse samenleving had een mensenleven weinig waarde. Dezelfde burger kon de ene dag met een standbeeld worden geëerd en de volgende dag met de gifbeker veroordeeld. Vaders die een zoon wilden, schrokken er niet van terug om hun pasgeboren kind, wanneer het een dochter was, te verdrinken. Het was in die tijd de gewoonste zaak van de wereld om mensen voor de wilde dieren te gooien. Vrouwen hadden in die samenleving een lage status. Het is aan de invloed van het christendom te danken dat de notie van de gelijkwaardigheid van alle mensen in het Romeinse rijk is doorgedrongen. Vrouwen stonden bij de christenen hoog aangeschreven. Ze vervulden een belangrijke maatschappelijke en sociale functie. De christenen rekenden ook af met de moraal dat vrouwen geen overspel mochten doen en mannen wel. Mannen en vrouwen werd deze zonde even zwaar aangerekend.⁴⁸

In het Joods-christelijke denken speelt de gedachte dat alle mensen voor God gelijkwaardig zijn een belangrijke rol. Dit denken is gebaseerd op de Bijbel, het Woord van God. In dit hoofdstuk staat een bijbelse beschouwing over gelijkheid en discriminatie centraal. Het recht op gelijke behandeling is één van de vele grondrechten die we in onze 21e eeuw kennen. Het spreken over deze rechten hangt onlosmakelijk samen met de mensvisie. Het mensbeeld is bepalend voor het antwoord op de vraag of aan het menszijn zelf onvervreembare rechten zijn verbonden of dat God de mens, die naar Zijn beeld is geschapen, rechten verleent. Deze vraagstelling staat in paragraaf 4.2 centraal. Vervolgens bezien we in paragraaf 4.3 hoe de Bijbel spreekt over gelijkheid. In paragraaf 4.4 gaan we in op de vraag in hoeverre ongelijkheid bijbels is te legitimeren. Het hoofdstuk sluit af met een aantal criteria die vanuit christelijk perspectief het vertrekpunt zijn voor het spreken over gelijkheid en discriminatie (4.5).

---

⁴⁸ D. D'Souza, *Het christendom is zo gek nog niet*, Nieuw Amsterdam 2009, p. 94-97.

4.2 De Bijbel over de rechten van de mens

Het recht op gelijke behandeling is één van de mensenrechten waarvoor in onze tijd veel aandacht is. De moderne opvattingen over mensenrechten zijn sterk beïnvloed door het Verlichtingsdenken. In dit denken is de individuele mens autonoom. Hij maakt zelf uit wat goed en kwaad is.⁴⁹ Dat neemt niet weg dat ook het Calvinisme heeft bijgedragen aan het denken in termen van rechten die aan de mens toekomen. Zo heeft iemand als de zestiende-eeuwse Christopher Goodmann uiteengezet welke ‘rechten en vrijheden’ God volgens de Tien Geboden aan de mens heeft gegeven.⁵⁰ In deze paragraaf beschrijven we in korte lijnen een bijbels fundament op de rechten van de mens en bezien we hoe zich dit verhoudt tot een seculier ‘fundament’.⁵¹

In het Oude Testament heeft God aan de mens het recht gegeven op leven, vrijheid en bezit. In Genesis 9 legt God vast dat de mens geen recht heeft zijn naaste van het leven te beroven. Geen enkel mens komt het recht toe het leven van zijn medemens, die naar Gods beeld is geschapen, te schenden. Het volk Israël krijgt van God het recht op vrijheid, doordat God dit recht opeist bij de farao in Egypte, die het volk als slaven gevangen hield. Israël wordt er ook aan herinnerd dat ze dit recht aan hun naaste moeten verlenen. Een slaaf had namelijk in het jubeljaar het recht vrijgelaten te worden (Lev. 25). Ook ten aanzien van het bezit had God het recht geregeld. Er mocht niet met willekeur met de naaste en zijn bezit worden omgegaan. Zo was er het onvervreemdbaar recht op de grond in de familie en de stam als middel van bestaan in een agrarische samenleving (Joz. 14-19). Deze rechten zijn terug te voeren op de Tien Geboden en voor het volk Israël beschreven in vele wetten.

Het Nieuwe Testament brengt geen verandering in de rechten op leven, vrijheid en bezit. De Heere Jezus stelt uitdrukkelijk dat Hij niet gekomen is om de wet te ontbinden, maar te vervullen. De Tien Geboden die God aan het volk Israël heeft gegeven, gelden nu nog. Dat blijkt ook

---

⁴⁹ J.H. Visser e.a., *Ver weg en toch dichtbij. SGP-visie op buitenlands beleid*, Den Haag 1996, p. 53.

⁵⁰ J. Witte, Jr., *The Reformation of Rights: Law, Religion, and Human Rights in Early Modern Calvinism*, Cambridge 2007, p. 121-122.

⁵¹ Voor een uitvoeriger beschrijving van een bijbelse visie op mensenrechten, zie: C. van Dieren, ‘Mensenrechten onbijbels?’, in: *Zicht* 1996, nr. 1, p. 7-13.

duidelijk uit de woorden van de Heere Jezus in Matth. 5:21-48. In diverse gelijkenissen wordt het nalaten hiervan aan de kaak gesteld. Voorbeelden hiervan zijn de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan (Luk. 10:25-37) en de onrechtvaardige rechter (Luk. 18:1-18).

De Oud-testamentische lijn van de door God geschonken rechten wordt in het Nieuwe Testament doorgetrokken. Niet alleen bij degenen die de Bijbel kennen is een besef van de rechten op leven, vrijheid en bezit. Ook de heidenen bewijzen met hun daden dat ze deze rechten kennen en eerbiedigen (Rom. 2:14,15). Dit komt omdat er in de mens een overblijfsel is van het beeld van God.

Uit de wijze waarop de Bijbel spreekt over de rechten van de mens kunnen we opmaken dat God deze rechten aan de mens heeft verleend.⁵² Het is God Die als Wetgever rechten aan de mens geeft. Na de zondeval heeft God aan de mens rechten gelaten. De Tien Geboden zijn gegeven tot bescherming en bevordering van de door God aan de mens geschonken rechten. In een bijbelse visie op de rechten van de mens is het uitgangspunt het recht van God dat liefde tot God en de naaste eist. De beste waarborg van de rechten van de mens zoals God ze bedoeld heeft, is wanneer we God lief hebben boven alles en de naaste als onszelf. Het vertrekpunt is dan de liefde tot God, vandaar uit de liefde tot de naaste lief en tot slot de liefde tot zichzelf.

Het seculiere spreken over mensenrechten is totaal anders. In een seculiere visie is geen plaats voor een godsdienstige overtuiging. Dit roept de vraag op waarop zij de rechten van de mens funderen. Het antwoord is dat de norm voor het recht de intrinsieke waardigheid van de mens is: dat is zijn recht om mens te zijn. In deze visie vinden de rechten van de mens niet hun oorsprong in God, maar in de mens zelf. In de seculiere opvatting over mensenrechten is het vertrekpunt de mens zelf, vanuit dat punt wordt de naaste gezien en God valt helemaal buiten het gezichtsveld.

De mensenrechten zijn echter bij de mens zelf niet in veilige handen. De mens is namelijk veranderlijk. Dat betekent dat de rechten die hij vaststelt, geen vast fundament hebben. De basis voor humaniteit is dan subjectief en niet duurzaam. In de Bijbel kunnen we voorbeelden lezen

---

⁵² J. Douma, *Ethiek en recht*, Kampen 1990, p. 34-59.

waartoe dat kan leiden. Kaïn en Lamech stelden hun eigen rechten vast. Ze zijn een bedreiging voor hun medemens geworden.

Er zijn geen rationele argumenten om te bewijzen dat aan het mens-zijn op zich inherente en onvervreembare rechten zijn verbonden. De stelling dat de mens omwille van het mens-zijn beschermwaardig is, komt niet uit boven het niveau van een cirkelredenering. De vraag waaraan de mens deze inherente waardigheid ontleent, blijft namelijk onbeantwoord. Zij kan niet worden gelegd in het wezen van de mens, omdat ditzelfde wezen tot verwoestende machtsuitoefening in staat is. De inherente waardigheid van de mens is geen natuurlijke vanzelfsprekendheid.⁵³ De seculiere visie op de waardigheid van de mens berust dus op een overtuiging die niet rationeel kan worden bewezen. Het is een 'geloof' of ideologie.

4.3 De Bijbel over gelijkheid

Het uitgangspunt van een christelijke beschouwing over het gelijkheidsbeginsel is dat God de mens geschapen heeft. 'In den beginne schiep God de hemel en de aarde.' De mens is niet de eerste, maar de tweede. Hij bestaat niet uit zichzelf, maar is geschapen door God. God is de eerste. Hiermee is de onmetelijke afstand tussen Schepper en schepsel gegeven. Voor God zijn alle mensen nietig. Alle menselijke verhoudingen moeten we relateren aan onze verhouding tot God. Als we beseffen 'mens-voor God' te zijn staan we als sterfelijke wezens allemaal naast elkaar.⁵⁴

In Genesis 1 lezen we dat God de mens, man en vrouw, schiep naar Zijn beeld en naar Zijn gelijkenis. Dit betekent niet dat de mens aan God gelijk is, maar dat God eigenschappen van Hemzelf in de mens tot uitdrukking heeft gebracht. Door deze eigenschappen draagt de mens Gods beeld.⁵⁵ De uitdrukking naar Gods beeld en gelijkenis wil dus niet zeggen dat de mens in zijn lichamelijke verschijning op God lijkt. Dat kan ook niet, omdat God een Geest is (Joh. 4:24). De mens staat in relatie tot God, zijn Schepper. Hij is ver verheven boven alle andere schepselen,

---

⁵³ J.A. Schippers, 'Gouden greep of goede gave?', in: *Mensenrechten in de politiek, fundament of bijzaak*, Amsterdam 1998, p. 154,155.

⁵⁴ P. van Ruitenburch, H.A. Hofman en P. Hugense, *Is dat discrimineren?*, Houten 1986, p. 16.

⁵⁵ G.H. Kersten, *De gereformeerde dogmatiek*, Utrecht 1988, p. 234.

maar niet boven God. Hij is geroepen antwoord te geven op wat God van hem vraagt. God wil via de mens Zijn kracht op aarde uitoefenen.⁵⁶ De mens ontleent zijn betekenis aan de plaats die God hem toekent. God gaf de mens opdracht om heerschappij over de aarde te oefenen. Dat de mens beeld van God is, brengt verantwoordelijkheden met zich mee. Hij mag Gods zaak op aarde dienen.

De mens als beeld van God brengt zijn hoge afkomst tot uitdrukking. Als schepsel van God heeft de mens hoge waarde. De Bijbel biedt geen ruimte voor het spreken over tweede- of derderangs mensen. De ene mens is niet minder waard dan de ander. Niemand mag op welke grond dan ook achtergesteld worden bij anderen. Alle mensen zijn gelijkwaardig. Voor God hebben de mensen evenveel waarde: ongeboren, geboren, man, vrouw, kind, ouder, arm, rijk geleerde, ongeletterde, gezond, ziek, wel of niet gehandicapt.⁵⁷

Door de ongehoorzaamheid van de mens tegen God leeft de mens niet meer volgens Gods bedoeling. Hij is van God vervreemd. Het beeld van God in de mens is hierdoor niet geheel vernietigd, maar wel ernstig beschadigd.^{58,59} Alleen door het geloof in Jezus Christus is herstel van Gods beeld mogelijk. Dit wil niet zeggen dat mensen die niet in Christus geloven geen beeld van God zijn. Ieder mens is geschapen naar Gods beeld en heeft de opdracht beeld van God te zijn om zo aan zijn hoge

---

⁵⁶ J. Douma, *Vrede in de maatschappij* (serie Ethische bezinning, deel 12), Kampen 1985.

⁵⁷ *Toelichting op het program van beginselen van de Staatkundig Gereformeerde Partij*, Den Haag 2003, p. 32.

⁵⁸ J. Calvijn, *Institutie*, I-XV-4, Delft zj., p. 179.

⁵⁹ Gereformeerde theologen hebben onderscheid gemaakt tussen het beeld van God in ruime en in enge zin. In de ruime betekenis heeft het beeld van God de betekenis van de redelijke ziel met zijn essentiële eigenschappen en kenmerken. In enge zin bestaat het beeld van God uit kennis, gerechtigheid en heiligheid en volkomen overeenstemming met de wet van God. Het beeld van God in deze laatste betekenis is de mens door zijn ongehoorzaamheid in het paradijs verloren. Sindsdien is de mens ongeschikt tot alle goed en geneigd tot alle kwaad. Het beeld van God in ruime zin is de mens niet helemaal verloren. Er zijn in de mens nog enige resten van het beeld van God aanwezig; in het menselijk bewustzijn van de natuurwet. Deze kennis is door de zonde afgenomen, maar het is nog steeds een natuurlijke kennis (A. Goudriaan, *Reformed orthodoxy and philosophy, 1625-1670. Gisbertus Voetius, Petrus van Maastricht and Anthonius Driessen*, Leiden/Boston 2006, p. 259-266).

afkomst te beantwoorden en tot zijn recht te komen. Ook na de zondeval van de mens wordt in de Bijbel op de waardigheid van elk mens als beeld van God gewezen. In Genesis 9 vers 6 lezen we namelijk dat we de mens niet mogen doden, omdat God de mens naar Zijn beeld heeft gemaakt. De mens moet dus waardig worden behandeld, omdat hij schepsel van God is.⁶⁰ De mens bezit geen waardigheid in zichzelf, maar die waardigheid is hem door God verleend.⁶¹

De gelijkwaardigheid van alle mensen komt in de Bijbel tot uitdrukking in de notie dat er geen ongerechtvaardigd onderscheid mag worden gemaakt. De norm om te bepalen wat gerechtvaardigd of ongerechtvaardigd is, leiden christenen af uit Gods Woord. God heeft immers Zijn Woord gegeven als maatstaf en richtsnoer om daarnaar te leven.

In Deuteronomium 10:17 lezen we dat God geen aangezicht aanneemt en in 2 Kronieken 19:7 dat bij God geen onrecht is, noch aanneming van personen. Deze teksten brengen tot uitdrukking dat God geen onderscheid maakt op grond van uiterlijke omstandigheden, of iemand rijk is of arm, autochtoon of allochtoon. In rechtsoordelen of vonnissen mag geen oordeel geveld worden op grond van kenmerken of het uiterlijk aanzien van de persoon, maar moet gerechtigheid centraal staan (Lev. 19:15 en Deut. 1:17). Omdat voor God geen aanzien des persoons bestaat, moeten ook aardse rechters onpartijdig recht spreken zonder aanzien des persoons.

Ook in het Nieuwe Testament komt tot uitdrukking dat God zonder aanzien des persoons oordeelt. Het Griekse zelfstandig naamwoord *prosōpolēmpsia*⁶², dat aanneming van het gezicht, partijdigheid of aanneming van de persoon betekent, komt in het Nieuwe Testament vier keer voor. In drie teksten is te lezen dat bij God geen aanneming des persoons is. God ziet niemand aan vanwege zijn nationaliteit (Rom. 2:11) of sociale status (Ef. 6:9, Kol. 2:25). De apostel Jakobus houdt de

---

⁶⁰ De tweede-eeuwse apologeet Theophilus van Antiochië is de eerste christen, die in verband met de schepping naar Gods beeld en gelijkenis de term 'waardigheid van de mens' gebruikte (U. Volp, *Die Würde des Menschen. Ein Beitrag zur Anthropologie in der Alten Kirche*, Leiden/Boston 2006, p. 129).

⁶¹ J. Douma, *Ethiek en recht* (serie Ethische bezinning, deel 15), Kampen 1990, p.46.

⁶² K. Berger, 'prosōpolēmpsia' in: H. Balz en G. Schneider (ed.), *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, III, Stuttgart/Berlin/Köln 1992, p. 433-435.

gelovigen nadrukkelijk voor dat het geloof zich niet verdraagt met partijdigheid (2:1). Rijken mogen niet op grond van hun uiterlijk worden voortgetrokken. Handelen met aanzien des persoons is zonde (2:9).

Het bijvoeglijk naamwoord *prosōpolēmtēs* komt één keer in de Bijbel voor. De apostel Petrus brengt in Hand. 10:34 tot uitdrukking dat de onpartijdigheid van God zich niet alleen uitstrekt tot de Joden, maar ook tot de heidenen die de Mozaische wetten niet houden. In de Evangelien kunnen we lezen dat de Joden wisten dat de Heere Jezus onpartijdig en zonder aanzien des persoons handelde (Matth. 22:16, Mark. 12:14 en Luk. 20:21).

Het bijwoord *aprosōpolēptōs* komt ook één keer in de Bijbel voor (1 Petr. 1:17). Het betekent 'onpartijdig', 'zonder voortrekken', 'zonder aanzien des persoons'. De apostel Petrus brengt in deze tekst tot uitdrukking dat God alle mensen zonder aanzien des persoons naar hun daden zal oordelen.

Afkomst, stand en geslacht zijn geen gronden om mensen een hogere of lagere positie in de kerk toe te kennen. De apostel Paulus zegt in Galaten 3:28 dat er in Christus geen sprake is van Jood of Griek, van slaaf of vrije, van mannelijk en vrouwelijk. Alle mensen, ongeachte hun sociale status zijn voor God gelijkwaardig. Deze leer is nieuw in de Grieks-Romeinse samenleving waar de verschillen in stand sterk worden benadrukt en de vrouw een ondergeschikte positie heeft ten opzichte van de man. De christenen in de eerste eeuwen legden zich erop toe om de armen en behoeftigen te ondersteunen. De meer bedeelde christenen verkochten goederen en land. De opbrengst daarvan werd naar behoefte verdeeld (Hand. 4). Men ging niet zover om alle materiële ongelijkheid uit te bannen. Het uitgangspunt is dat mensen naar vermogen bijdragen in de noden van anderen. Uiteindelijk gaat het om het resultaat dat niemand gebrek heeft en er in die zin gelijkheid is. (2 Kor. 8:13-15).

De bijbelse gegevens over het beoordelen van mensen spreken duidelijke taal. Omdat God geen aanzien des persoon kent, mag ook de mens iemand anders niet achterstellen en beoordelen op grond van zijn persoon. Het christelijk geloof en achterstelling gaan niet samen.

4.4 De Bijbel over ongelijkheid

Dat de gelijkwaardigheid van alle mensen een bijbels uitgangspunt is, betekent niet dat alle mensen gelijk zijn. Integendeel. Op grond van bijbelse gegevens kan worden gesteld dat God geen gelijkheid heeft gewild. In de Bijbel komt zowel de gelijkwaardigheid als de verscheidenheid tot uitdrukking. De gelijkwaardigheid blijkt uit de woorden: 'En God schiep de mens naar Zijn beeld.' Dat er ook sprake is van verscheidenheid is op te maken uit de daarop volgende woorden: 'man en vrouw schiep Hij hen.' Er is dus verscheidenheid in de natuur van de mens. De Bijbel maakt onderscheid tussen man en vrouw en hun roeping. In Genesis 2:18 lezen we dat God voor Adam een vrouw maakte als hulp tegenover hem. In 1 Korinthe 11:3 staat dat de man het hoofd is van de vrouw. In 1 Timotheüs 2:11 wordt de vrouw erop gewezen de man onderdanig te zijn. Dit onderscheid wordt in onze tijd door velen verkeerd verstaan. In de Bijbel heeft het woord onderdanig niet de negatieve betekenis die het in ons taalgebruik heeft. Het betekent niet slaafs volgen, maar het heeft te maken met het helpen in liefde en vertrouwen. Dat de man het hoofd is van de vrouw wil zeggen dat Adam van God de heerlijke opdracht heeft gekregen om de aarde te bouwen en te bewaren. Eva wordt bij deze hoge roeping ingeschakeld als hulp tegenover (dus naast, niet onder). In de Bijbel is dus sprake van een orde, maar niet van een minderwaardige kwalificatie van de vrouw.⁶³

In de Bijbel kunnen we ook lezen dat slaven gehoorzaam moeten zijn aan hun heer (Kol. 3:22-23). Het geloof heft de bestaande gezagsverhouding tussen slaaf en heer niet op. De slavernij is in de Grieks-Romeinse tijd een wettige en sociaal geaccepteerde instelling. Paulus maakt duidelijk, dat in het licht van de redding door het geloof in de Heere Jezus Christus het wel of niet in slavernij zijn onbelangrijk is (1 Kor. 7:21). Hij geeft aan dat de ware vrijheid niet bestaat in het verlost zijn van de slavendienst, maar in het dienen van de Heere. In Christus is er geen onderscheid tussen meester en slaaf, maar zijn christenmeesters en christenslaven broeders van elkaar. Hij wijst de meesters er op hun slaven waardig en respectvol te behandelen (Ef. 6:9). In Kol. 4:1 zegt hij dat heren hun slaven moeten geven waar ze recht op hebben: een goede

---

⁶³ Voor een uitvoeriger beschrijving van de bijbelse man-vrouw verhouding, zie: J. Mulder e.a., *Gelijkheid als dwang*, Den Haag 1992; H.J. Hooglander, *Goed gezinde politiek*, Den Haag 2006; Staatkundig Gereformeerde Partij, *Man en vrouw schiep Hij hen*, Den Haag, 2006.

behandeling en loon voor hun arbeid. Maar Paulus vraagt van de christelijke meester ook dat ze hun slaven de gelijkheid geven. Uit deze woorden, trekken sommige verklaarders de conclusie dat Paulus de slavernij niet als instituut accepteerde.⁶⁴

In Gods Woord is ook sprake van verschillen in geaardheid, gaven, karakter en kennis (Rom. 12:6 en 1 Kor. 12:8). Verder wordt onderscheid gemaakt tussen gehoorzaamheid aan God en zonde. De zonde is een gruwel in Gods ogen. God is echter lankmoedig en verdraagt veel. Gods lankmoedigheid is bedoeld om mensen tot inkeer te brengen. Uiteindelijk zal Hij alle mensen straffen die doorgaan met te leven in de zonde. Datgene wat in het licht van Gods Woord zonde is, mag de mens niet goedkeuren. Christenen hebben de bijbelse plicht op een liefdevolle wijze de zonde te bestraffen. Dit betekent niet dat ze zich mogen verheffen boven mensen die in zonde leven. Christenen zijn niet beter. Wat zonde is, mag de mens echter niet goedpraten. De Bijbel vraagt om verdraagzaam te zijn tegenover zondaren, maar de zonde binnen de christelijke gemeenschap niet te tolereren (Openbaring 2:2).⁶⁵

We kunnen stellen dat er in de Bijbel niet zozeer een opdracht is te vinden om te streven naar gelijkheid, maar wel naar rechtvaardigheid, gerechtigheid en recht. Overheden hebben in de Bijbel een belangrijke taak om te zorgen voor gerechtigheid. Koningen worden opgeroepen mensen te helpen die in ellendige omstandigheden verkeren (Psalm 72). Rechtvaardigen zijn in de Bijbel degenen die de vreemdelingen huisvesting bieden, de armen en behoeftigen ondersteunen en de zieken bezoeken (Matth. 25:31-46). Zij zullen het eeuwige leven beërven in tegenstelling tot de onrechtvaardige rijken, die behoeftige mensen in hun ellende laten liggen en geen oog hebben voor hun noden (Amos 8). De Bijbel wijst nadrukkelijk op de gevaren van rijkdom. Macht, rijkdom en een hoge afkomst leiden vaak tot hoogmoed en onderdrukking, tot onrecht. Toch roept de Bijbel er niet toe op de bestaande maatschappelijke en politieke orde omver te werpen. Mensen worden opgeroepen degenen die over hen gesteld zijn te gehoorzamen. Burgers moeten zich onderwerpen aan de overheid (Rom. 13, Titus 3:1). Overheden, en daarmee dus ook gezag en hiërarchische ongelijkheid, zijn noodzakelijk voor

---

⁶⁴ J. van Eck, *Kolossenzen en Filemon*, Kampen 2007, p. 204,207,239.

⁶⁵ P. van Ruitenburg, H.A. Hofman en P. Hugense, *Is dat discrimineren?*, Houten 1986, p.18,19.

een geordende samenleving. Door de zonde zijn wetten en regels nodig, zodat iedereen een veilig leven kan leiden.

Omdat mensen niet gelijk zijn, hoeven alle mensen ook niet gelijk behandeld te worden. De overheid heeft wel de plicht om gelijke gevallen gelijk te behandelen. Wanneer ze dat niet doet, is er sprake van rechtsongelijkheid. Overheden worden in het publieke domein opgeroepen de gerechtigheid te bevorderen en onrecht te beteugelen. Iedereen die zich in Nederland bevindt heeft recht op gelijke bescherming van persoon en goed. Dat betekent niet dat er in wet- en regelgeving geen onderscheid gemaakt mag worden. Alle mensen zijn gelijkwaardig, maar de omstandigheden waarin mensen verkeren, kunnen heel verschillend zijn. De keerzijde van het gelijk behandelen van gelijke gevallen is dat ongelijke gevallen ongelijk moeten worden behandeld naar de mate van ongelijkheid. Dit biedt ruimte voor overheden om maatwerk te bieden en gerechtigheid in de samenleving te bevorderen.

Van belang is welke norm we hanteren om te bepalen of ongelijke behandeling gerechtvaardigd is. Om te bepalen of onderscheid gerechtvaardigd is, gaan christenen te rade bij dé bron van alle wijsheid, de Bijbel. Ongelijke behandeling is geoorloofd of zelfs geboden wanneer daarmee invulling wordt gegeven aan de verscheidenheid die God Zelf in de schepping heeft gelegd. Het onderscheid dat door God is gelegiti-meerd, mag de mens niet als ongerechtvaardigd proberen weg te werken. Volstrekte gelijkheid is er niet en kan ook niet tot stand worden gebracht. Wanneer we toch daarnaar streven, is dat een vergrijpen aan de door God zelf gecreëerde verscheidenheid. Gelijkheid van alle mensen kan dus nooit een mensenrecht worden genoemd. De verscheidenheid die God in de schepping heeft gelegd, moet tot uitdrukking kunnen komen. Wie alle mensen aan elkaar gelijk wil doen zijn, miskent het unieke van ieder mens.⁶⁶ Wie deze vorm van gelijkheid bepleit, tast dus eigenlijk de waardigheid en uniciteit van de mens aan.

4.5 Normatief kader

Op grond van de bijbelse gegevens die in dit hoofdstuk zijn besproken, kunnen de volgende uitgangspunten worden geformuleerd als normatief kader voor het denken over gelijkheid en discriminatie.

---

⁶⁶ W.H. Velema, *Discussie over mensenrechten*, Apeldoorn 1980, p. 37.

1. Als schepsel van God zijn alle mensen gelijkwaardig. De Bijbel biedt dus geen ruimte om mensen achter te stellen.
2. De waardigheid die de mens heeft, heeft hij ontvangen van God, omdat Deze hem schiep naar Zijn beeld. De rechten die de mens heeft, zijn hem door God verleend.
3. De Tien Geboden zijn gegeven tot bescherming en bevordering van de door God aan de mens geschonken rechten. De beste waarborg van de rechten van de mens is een leven in liefde tot God en de naaste.
4. Overheden hebben tot taak het recht en de gerechtigheid te bevorderen. Dit betekent dat overheden de rechten die God aan de mens heeft gegeven, dienen te beschermen.
5. Naast gelijkwaardigheid is verscheidenheid een bijbelse notie. De verscheidenheid die God zelf heeft gewild, mag de mens niet wegnemen.
6. Christenen zijn net als alle andere mensen zondaren. De Bijbel roept op om respect te hebben voor en verdraagzaam te zijn ten opzichte van de zondige medemens, maar de zonde zelf (het kwaad) niet goed te keuren.
7. De norm voor wat gerechtvaardigd en ongerechtvaardigd onderscheid is, leiden christenen af uit Gods Woord. Ongelijke behandeling is geoorloofd of zelfs geboden wanneer daarmee invulling wordt gegeven aan de verscheidenheid die God Zelf in de schepping heeft gelegd.

5. SGP-visie op gelijke behandeling

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staat de visie van de SGP op gelijke behandeling en de wetgeving op dit terrein centraal. In paragraaf 5.2 stellen we dat de gelijkwaardigheid van alle mensen bij uitstek een christelijke waarde is en dat de bescherming van die waarde niet vanzelfsprekend bij seculieren in veilige handen is. Vervolgens geven we in paragraaf 5.3 aan dat er geen neutraal antwoord kan worden gegeven op de vraag wat discriminatie is. De invulling daarvan wordt bepaald door godsdienstige of levensbeschouwelijke opvattingen. In paragraaf 5.4 staat de houding van christenen ten opzichte van andersdenkenden centraal. In de paragrafen 5.5 tot en met 5.11 beschrijven we welke aanpassingen van de Awgb nodig zijn om te bevorderen dat mensen met verschillende opvattingen op een vreedzame wijze samen leven.

5.2 Gelijkwaardigheid

Er zijn goede redenen om te verdedigen dat waarden die we in onze westerse samenleving belangrijk vinden, bij uitstek veilig zijn binnen het christendom. Dat geldt in het bijzonder voor de gelijkwaardigheid van alle mensen. Dinesh D'Souza betoogt in zijn boek 'Het christendom is zo gek nog niet' dat als het Westen afscheid neemt van het christendom, het ook de menselijke gelijkwaardigheid in gevaar brengt die het aan het christendom te danken heeft.⁶⁷ Dat mensenlevens kostbaar en gelijkwaardig zijn, is namelijk een christelijke gedachte. Christenen geloven namelijk dat elk mens door God geschapen is en dat God de mens rechten heeft verleend (zie paragraaf 4.2).

Sommige mensen denken dat we het christendom kunnen afschaffen en belangrijke waarden zoals de gelijkwaardigheid van alle mensen en het recht op leven behouden. Nietzsche heeft al gezegd dat dit een illusie is. Onze westerse waarden noemt hij 'schaduw van de goden'. Als je het christelijk fundament verwijdert, verdwijnen de waarden op termijn ook. De macht van de gewoonte zal ervoor zorgen dat waarden als gelijkwaardigheid en gelijke rechten nog een tijd in stand blijven. Maar de invloed ervan zal in de loop van de tijd slijten.

---

⁶⁷ D. D'Souza, *Het christendom is zo gek nog niet*, Nieuw Amsterdam, 2009, p. 94 e.v.

We zien in onze tijd dat de moderne mens hoge waarde toekent aan het recht op zelfbeschikking. De mens als individu moet vrij zijn om zèlf keuzes te kunnen maken. Zo is er bijvoorbeeld een recht op abortus. Het is toegestaan ongeboren leven in de moederschoot te doden. Hierdoor is het recht van het ongeboren kind op leven vrijwel betekenisloos geworden. Het principe dat alle mensen(levens) gelijkwaardig zijn, wordt hiermee ernstig geweld aangedaan. Hieruit blijkt dat belangrijke rechten en waarden, zoals de gelijkwaardigheid van alle mensen en het recht op leven bij seculieren niet vanzelfsprekend in veilige handen zijn.

In de christelijke traditie staat de gelijkwaardigheid van elk mens centraal, omdat elk menselijk wezen een kostbare schepping van God is. Dit uitgangspunt dient ook de houding te stempelen van christenen ten opzichte van hun medemens.

5.3 Discriminatie

Discriminatie is het maken van ongeoorloofd onderscheid. Bij discriminatie is sprake van achterstelling. Er wordt onderscheid gemaakt op niet-gerechtigde gronden. In artikel 1 van de Grondwet staat dat discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, niet is toegestaan. Deze bepaling maakt niet duidelijk wanneer iets discriminatie is. Op de vraag wanneer sprake is van ongeoorloofd onderscheid, is geen antwoord te geven dat op ieders instemming kan rekenen.⁶⁸ Nederland is een pluri-forme samenleving. De morele opvattingen, opvattingen over goed en kwaad, over wat geoorloofd is en wat niet, lopen sterk uiteen. We moeten ons ervan bewust zijn dat elke invulling van het begrip discriminatie levensbeschouwelijk is gekleurd. Een neutrale invulling is niet mogelijk.

Gelijkheidsideologen vinden elke vorm van onderscheid per definitie ongerechtvaardigd. Gelijke behandeling lijkt geen middel, maar een doel op zich geworden. In ons land bestaat een star formalistisch gelijkheidsdenken. Alle godsdiensten en overtuigingen lijken in volstrekt ongelijke gevallen gelijk behandeld te moeten worden. Deze benadering doet echter geen recht aan de wezenlijke verschillen die er tussen godsdiensten, zoals het christendom en de islam zijn. Het is bijvoorbeeld beledigend om het gepaste wantrouwen dat geboden is tegenover een

---

⁶⁸ Beraad Geestelijke Vrijheid, *De Awgb. Het ongelijk van gedwongen gelijkheid*, Harderwijk 1993, p. 43.

orthodoxe imam die is opgegroeid in een tiranniek islamitisch land, zomaar te kopiëren naar een klassiek Nederlandse dominee die het christelijk geloof vertolkt waarmee Nederland groot is geworden.⁶⁹

In seculier Nederland is de opvatting van de meerderheid van de bevolking de bron van de moraal geworden. Dit heeft ertoe geleid dat wat vandaag gerechtvaardigd onderscheid is, morgen discriminatie kan zijn. Een duidelijk voorbeeld daarvan is het zogenoemde homohuwelijk. Sinds dit 'huwelijk' in het begin van deze eeuw wettelijk mogelijk is geworden, worden mensen die dit 'huwelijk' afwijzen beschuldigd van discriminatie. Voor christenen is de Bijbel de bron van de moraal. In hoofdstuk 4 is gezegd dat het streven naar absolute gelijkheid onbijbels is. In discussies over gelijke behandeling en discriminatie dient de gelijkwaardigheid van alle mensen het vertrekpunt te zijn. Van ongeoorloofd onderscheid, discriminatie, is pas sprake wanneer aan deze gelijkwaardigheid afbreuk wordt gedaan. Alle mensen, ongeacht hun ras, huidskleur, leeftijd, nationaliteit, verstandelijke vermogens, geslacht, overtuiging, seksuele geaardheid of wat dan ook verdienen respect. We mogen mensen op grond van de hiervoor genoemde kenmerken niet als tweedetrangs burgers behandelen. Achterstelling en discriminatie van mensen is niet Bijbels te legitimeren.

5.4 Respect

Elk mens is schepsel van God en de ene mens is niet minder waard dan de andere. Dit uitgangspunt dient ook tot uitdrukking te komen in de houding van christenen tegenover andersdenkenden. Elke overtreding van Gods geboden is zonde. Er is geen mens op aarde die volmaakt heilig leeft. Dat betekent dat christenen net als alle andere mensen zondaren zijn. Christenen zullen zich dus nooit boven niet-christenen kunnen verheffen.

Een bijbelse houding is dat we respect hebben voor onze naaste. Maar dit betekent niet dat we de leefwijze en gedragingen van ieder mens moeten goedkeuren of accepteren. Het is terecht van discriminatie te spreken wanneer de persoonlijke waardigheid van mensen wordt aangetast. Maar het is niet juist om mensen die op grond van Gods heilzame

---

⁶⁹ Zie hiervoor ook de bijdrage van SGP-kamerlid C.G. van der Staaij aan het algemeen overleg d.d. 30 september 2009 over het *Tweeluik religie en publiek domein* (Kamerstukken Tweede Kamer, vergaderjaar 2009/10, 29614, nr. 17).

geboden onderscheid maken, zonder daarbij de persoon zelf af te wijzen, van discriminatie te beschuldigen. Wanneer christenen Gods Woord naspreken dat iets zonde is, dan discrimineren ze niet. In contacten met andersdenkenden hebben christenen de opdracht om op een respectvolle wijze uit te leggen dat een onbijbelse levenswandel zonde tegen God is. Dit moet zorgvuldig gebeuren.

In onze samenleving is er veel weerstand tegen godsdienstige opvattingen. De afgelopen jaren zijn er diverse rechtszaken geweest waar christenen zich tegenover de rechter hebben moeten verantwoorden, omdat hun opvattingen door andersdenkenden als discriminerend zijn ervaren. Het is echter wel van belang dit op een zorgvuldige wijze te doen door niet onnodig kwetsend en beledigend te zijn. Ds. P. Zandt (Tweede Kamerlid voor de SGP in de jaren 1925-1961) zei eens: 'We moeten hard zijn voor de zonde, maar mild voor de zondaar.' Christenen behoren zachtmoedig en ernstig met de naaste om te gaan.

Voor velen in Nederland heeft Gods Woord geen gezag. De moderne mens bepaalt zelf wat goed of kwaad is. In de praktijk komt dit erop neer dat wat de meerderheid van de Nederlandse bevolking vindt, bepalend is voor het antwoord op de vraag wanneer sprake is van discriminatie. Van mensen die hier anders over denken wordt verwacht dat ze zich aanpassen aan deze opvatting. Voor christenen is Gods Woord normatief voor het leven en de ordening van de samenleving. Deze tegenstelling is onoverbrugbaar. Toch zullen mensen in Nederland met elkaar op een vreedzame wijze moeten (leren) samen leven. Dit kan alleen als minderheden zoals christenen ook de ruimte behouden (die er op grond van de klassieke vrijheidsrechten is) om aan hun identiteit vorm en inhoud te geven. Hierna zullen we bezien in hoeverre aanpassing van de gelijke behandelingswetgeving nodig is om dit recht te markeren.

5.5 De noodzaak en duidelijkheid van de Awgb

De Algemene wet gelijke behandeling beoogt bescherming te bieden tegen discriminatie en zo te bevorderen dat mensen op gelijke wijze aan het maatschappelijke leven kunnen deelnemen. In de discussie voorafgaand aan de invoering van de Awgb zijn kanttekeningen geplaatst bij de noodzaak van deze wet. In die tijd liep Nederland namelijk voorop met wetgeving op het terrein van de gelijke behandeling. Er was nog geen Europese regelgeving die Nederland verplichtte nationale wetgeving te ontwerpen of aan te passen. De Raad van State en de drie kleine

christelijke partijen, SGP, GPV en RPF voerden aan dat een Awgb helemaal niet nodig is. Artikel 1 van de Grondwet bevat namelijk al een algemeen discriminatieverbod. Dit verbod geldt niet alleen voor de overheid, maar ook voor burgers onderling. Iemand die zich gediscrimineerd voelt, kan zich voor de rechter beroepen op het eerste grondwetsartikel. Daarnaast zijn er ook in het Wetboek van Strafrecht diverse bepalingen opgenomen op grond waarvan discriminatie strafbaar is. Dit betekent dat ook zonder de Awgb tegen discriminatie kan worden opgetreden.

Op dit moment is er wel Europese regelgeving die nationale overheden verplicht wetgeving op het terrein van de gelijke behandeling te hebben. Dit betekent dat de Nederlandse overheid minder vrijheid heeft dan in de jaren negentig van de vorige eeuw. Kon de SGP tijdens de parlementaire behandeling van de Awgb in navolging van de Raad van State nog zeggen dat er geen enkele juridische noodzaak is om een Algemene Wet Gelijke Behandeling te hebben. Thans ligt dit anders. De Europese richtlijnen op dit terreinen vragen om een omzetting in nationale wet- en regelgeving.

De Europese Algemene gelijke behandelingsrichtlijn lijkt voldoende ruimte te bieden voor een evenwichtige balans tussen de vrijheidsrechten en het recht op gelijke behandeling. Het is daarom van belang dat deze richtlijn zorgvuldig in nationale wetgeving wordt omgezet. Op dit moment is dat nog niet het geval. De terminologie die in de Awgb wordt gebruikt, wijkt namelijk af van de EU-richtlijn. Hierdoor laat de duidelijkheid van de Awgb te wensen over.

In de Awgb is vastgelegd dat het maken van direct onderscheid op enkele vast omschreven gronden verboden is.⁷⁰ Indirect onderscheid⁷¹ is toe-

---

⁷⁰ Onder direct onderscheid wordt verstaan: onderscheid tussen personen op grond van godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht, nationaliteit, hetero- of homoseksuele gerichtheid of burgerlijke staat.

⁷¹ Indirect onderscheid is onderscheid op andere gronden dan die genoemd zijn bij direct onderscheid, maar dat toch direct onderscheid tot gevolg heeft. Een voorbeeld daarvan doet zich voor wanneer een werkgever van zijn personeel eist dat zij geen hoofdbedekking mogen dragen. Hier wordt geen direct onderscheid gemaakt, omdat hoofdbedekking niet genoemd is als grond waarop geen direct onderscheid mag worden gemaakt. Maar indirect leidt dit verbod wel tot onder-

gestaan wanneer dat onderscheid objectief gerechtvaardigd wordt door een legitiem doel en de middelen voor het bereiken van dat doel passend en noodzakelijk zijn. Naast deze algemene uitzonderingsgrond voor indirect onderscheid bevat artikel 2 van de Awgb nog diverse specifieke uitzonderingsbepalingen voor direct onderscheid. Uitgangspunt van de wet is dus dat direct en indirect onderscheid verboden is, tenzij hiervoor een uitzonderingsbepaling in de Awgb is opgenomen.

Dit roept de vraag op of de wetgever alle mogelijke situaties waarin onderscheid gerechtvaardigd is van te voren kan overzien. Terecht heeft de Raad van State de vraag gesteld of de wetgever zich met deze opzet niet schuldig maakt aan zelfoverschatting.⁷² Waarom is gekozen voor de in de wet genoemde gronden? Zijn de uitzonderingssituaties in de wet genoemd wel uitputtend? Kan het maken van onderscheid op andere gronden dan in de wet genoemd ook strafbaar zijn? Het lijkt onmogelijk dat een wetgever de antwoorden op deze vragen van te voren kan overzien.

Er kunnen kritische kanttekeningen worden geplaatst bij de terminologie die de Awgb gebruikt. In de Awgb wordt niet het maken van ongerechtvaardigd onderscheid of discriminatie verboden, maar het maken van direct en indirect onderscheid. De Awgb wijkt met deze terminologie niet alleen af van Artikel 1 van de Grondwet⁷³, maar ook van de Europese Algemene gelijke behandelingsrichtlijn. In deze richtlijn wordt gesproken over discriminatie.

Tussen de begrippen 'discriminatie' en 'onderscheid' bestaan wezenlijke verschillen. Iemand die discrimineert maakt sowieso onderscheid, maar iedereen die onderscheid maakt, hoeft nog niet te discrimineren. Onderscheid is een neutraal begrip dat aanduidt dat er verschil wordt gemaakt. Het zegt niets over het motief of de bedoeling van het onderscheidend handelen. In tegenstelling tot onderscheid heeft discriminatie een negatieve klank. Discriminatie is ongerechtvaardigd onderscheid. Discriminatie zou dus altijd en overal verboden moeten zijn. Dat kan

---

scheid op grond van godsdienst, omdat het vooral moslimvrouwen zijn die het hoofd bedekken.

⁷² Kamerstukken Tweede Kamer, vergaderjaar 1987/88, 20501 B, p. 6.

⁷³ Wanneer we uitgaan van de betekenis die aan discriminatie wordt gegeven in de memorie van toelichting, verbiedt artikel 1 van de Grondwet slechts het maken van ongerechtvaardigd onderscheid.

van het maken van onderscheid niet worden gezegd. In de werkelijkheid bestaan nu eenmaal verschillen, die erom vragen dat mensen onderscheid maken. De vrijheid tot het maken van onderscheid mag niet lichtvaardig aan banden worden gelegd.

Het gelijkheidsbeginsel is de afgelopen jaren vertaald in een groot aantal gelijke behandelingsnormen. Mannen en vrouwen moeten in ons land gelijk worden behandeld. Ook is het niet toegestaan onderscheid te maken op grond van nationaliteit, ras, godsdienst, seksuele geaardheid. Daarnaast hebben we gelijke behandelingswetgeving op grond van leeftijd, handicap en chronische ziekte, arbeidsduur, etc. Doordat onderscheid en discriminatie in de uitbouw van de gelijke behandelingswetgeving als synoniemen worden gebruikt, is de gelijkheidsgedachte als een olievlek over de samenleving verspreid.

Velen constateren dat het gelijkheidsbeginsel door de uitbreiding van het aantal gronden waarop volgens de wet geen onderscheid mag worden gemaakt aan inflatie onderhevig is. De vraag wordt gesteld of het middel (gelijke behandeling) niet erger is dan de kwaal (maatschappelijke uitsluiting van bepaalde groepen).⁷⁴ De werkelijke problemen in ons land kunnen daardoor op de achtergrond raken. Het maken van elke vorm van onderscheid wordt als verdacht gezien. Hiervan zijn diverse voorbeelden te noemen. Er zijn bijvoorbeeld juridische discussies gevoerd of het toegestaan is dat de PTT voor mannelijke postbodes geen korte broek als bedrijfskleding heeft, terwijl er voor vrouwen wel een broekrok is.⁷⁵ Of een man die klaagt bij de CGB dat hij in het fitnesscentrum een T-shirt moet dragen terwijl vrouwen in een hemdje zonder mouwen mogen sporten.⁷⁶ Wanneer dit onderscheid als discriminatie wordt gezien, is het gevaar reëel dat mensen discriminatie steeds minder als een verwerpelijke zaak gaan zien. Dit leidt dan tot een inflatie van het discriminatiebegrip.

In het licht van de hiervoor genoemde overwegingen verdient het aanbeveling de terminologie in de Awgb aan te passen aan de EU-richtlijn. Dat betekent concreet dat de term 'onderscheid' wordt vervangen door

---

⁷⁴ H.M.T. Holtmaat, 'Gelijkheid en non-discriminatie als grondrecht', in: H.M.T. Holtmaat (red.), *Gelijkheid en (andere) grondrechten*, Deventer 2004, p. 67.

⁷⁵ CGB oordeel 17 juni 1999-56.

⁷⁶ Oordelen CGB 1999-56 en 2002-130.

'discriminatie'. De Raad van State heeft de regering er ook bij herhaling op gewezen dat de terminologie in de Awgb niet aansluit bij de Europese regelgeving.⁷⁷ Inmiddels heeft het kabinet laten weten de definities van direct en indirect onderscheid aan te willen passen aan de EU-richtlijn. De vervanging van de term 'onderscheid' in 'discriminatie' zal aan de orde komen in het kabinetsstandpunt over de tweede evaluatie van de Awgb.⁷⁸ Zolang in de Awgb het begrip 'onderscheid' centraal blijft staan, is de wetgeving in Nederland niet in overeenstemming met de Europese rechtsorde. Het is gewenst dat het kabinet alsnog besluit de terminologie niet in twee stappen, maar in één stap aan te passen.

5.6 Het doel van de Awgb

Volgens de toelichting op de wet beoogt de Awgb bescherming te bieden tegen aantasting van de menselijke waardigheid.⁷⁹ Mensen mogen niet op grond van hun persoonlijke identiteit worden achtergesteld. Door op te treden tegen achterstelling wordt een samenleving beoogd waarin mensen vreedzaam en in wederzijds respect samenleven. In de praktijk zien we echter dat de gelijke behandelingswetgeving niet leidt tot meer tolerantie, maar de spanningen tussen bevolkingsgroepen vergroot. De kern van het probleem is dat een seculiere meerderheid in Nederland minderheden het recht wil ontzeggen te leven overeenkomstig de eigen, veelal godsdienstige, levensovertuiging.⁸⁰ De Awgb is het voertuig geworden van een progressieve elite om zijn opvattingen op te leggen aan andersdenkende minderheden. Minderheden zullen in toenemende mate een beroep moeten doen op klassieke grondrechten om ruimte te vragen voor hun opvattingen. Om de tolerantie in de samenleving te bevorderen, is het belangrijk dat de regering expliciet uitspreekt dat minderheden het recht hebben om hun identiteit in de praktijk gestalte te geven. Dit recht is grondwettelijk verankerd. Voorkomen moet worden dat het gelijkheidsbeginsel als een supergrondrecht wordt gezien en prevaleert boven andere grondrechten.

Voor een vreedzame samenleving is tolerantie ten opzichte van minderheden nodig. In de praktijk valt er niet aan te ontkomen dat burgers

---

⁷⁷ Kamerstukken Tweede Kamer, vergaderjaar 2002/03, 28770 A, p. 3-4 en Kamerstukken Tweede Kamer, vergaderjaar 2006/07, 30967, nr. 4, p. 2.

⁷⁸ Kamerstukken tweede Kamer, vergaderjaar 2008/09, 31832, nr. 4, p. 3.

⁷⁹ Kamerstukken Tweede Kamer, vergaderjaar 1990/91, 22014, nr. 3, p. 3.

⁸⁰ Zie de beschrijving van de 'intolerantieparadox' in paragraaf 3.3.

onderling onderscheid maken op gronden als godsdienst en seksuele geaardheid. De opvattingen hierover zijn namelijk in onze pluriforme samenleving heel divers. Instellingen die werken vanuit een godsdienstige of levensbeschouwelijke grondslag hechten er aan dat de grondslag ook door het personeel wordt onderschreven. Dit heeft niets met discriminatie te maken. Voor christenen staat de gelijkwaardigheid van mensen niet ter discussie. Alle mensen zijn als schepsel van God gelijkwaardig. Christenen vragen ruimte om in de samenleving te kunnen leven overeenkomstig hun godsdienstige overtuiging, ook in samenwerking met anderen. Zij willen naar Gods geboden leven en hun leven daarnaar in te richten. Zij vragen daarom ruimte om hun opvattingen uit te dragen en zich in het maatschappelijke en politieke leven te organiseren.

Tijdens de parlementaire behandeling van de Awgb heeft SGP-kamerlid J.T. van den Berg destijds betoogd dat de wet geloof en godsdienst als grondslagen voor maatschappelijk en politiek handelen miskent.⁸¹ Minister Dales had namelijk gezegd dat het bestuur van een identiteitsgebonden instelling van haar werknemers geen eenheid van leer en leven meer mag eisen. Het bestuur heeft namelijk volgens de minister niets met het privéleven van het personeel te maken. Later in het debat zei ze dat één bepaalde gedragsinterpretatie van de Schrift niet meer kan.⁸² Het is daarom terecht wat Van den Berg van de Awgb had gezegd: 'De contouren van een absolutistische Staat die met dwang eigen ideologie oplegt, doemen hier op en dat is bepaald een afschrikwekkend perspectief.'⁸³

Door de Awgb is de vrijheid van mensen om in de maatschappij te leven overeenkomstig de eigen godsdienstige overtuiging in toenemende mate onder druk komen te staan. Deze vrijheid is door de Awgb binnen strakke grenzen ingeperkt of als uitzondering geaccepteerd. Dit betekent dat het gelijkheidsbeginsel in de praktijk op de eerste plaats staat en de vrijheidsrechten op het tweede plan zijn komen te staan. Dit is een verkeerde ontwikkeling. Juist de klassieke vrijheidsrechten zijn van groot belang voor een samenleving waarin mensen met totaal verschillende opvattingen samen leven. De praktijk is nu dat mensen die op grond van hun levensovertuiging onderscheid maken of standpunten

---

⁸¹ Handelingen Tweede Kamer, 11 februari 1993, p. 3579.

⁸² Handelingen Tweede Kamer, 11 februari 1993, p. 3592.

⁸³ Handelingen Tweede Kamer, 9 februari 1993, p. 3449.

innemen die afwijken van wat de meerderheid van de Nederlandse bevolking voor de rechter worden geroepen om zich te verantwoorden. Het verdient daarom aanbeveling om bij de herziening van de gelijke behandelingswetgeving helder tot uitdrukking te brengen dat er ruimte is voor minderheden om in de maatschappij te kunnen leven overeenkomstig de eigen identiteit.

5.7 De Awgb en de vrijheid van onderwijs

Vanaf de totstandkoming van de Awgb wordt gediscussieerd over de vraag welke ruimte scholen hebben om eisen te stellen aan leerkrachten. De Awgb verbiedt het maken van onderscheid met betrekking tot arbeid. Er is echter een uitzonderingsbepaling voor instellingen van bijzonder onderwijs opgenomen (zie kader).

Artikel 5 lid 2 sub. c Awgb

Het eerst lid laat onverlet:
de vrijheid van een instelling van bijzonder onderwijs om eisen te stellen over de vervulling van een functie, die, gelet op het doel van de instelling, nodig zijn voor de verwezenlijking van haar grondslag, waarbij deze eisen niet mogen leiden tot onderscheid op grond van het enkele feit van politieke gezindheid, ras, geslacht, nationaliteit, hetero- of homoseksuele gerichtheid of burgerlijke staat.

Christelijke en reformatorische scholen ontlenen hun bestaansrecht aan hun identiteit. Om die identiteit te handhaven, is het belangrijk dat het personeel van de school leeft overeenkomstig bijbelse waarden en normen. De bijbelse samenlevingsvorm is het huwelijk tussen één man en één vrouw. Mannen en vrouwen die in overspel leven of een relatie hebben met iemand van hetzelfde geslacht kunnen niet geloofwaardig de bijbelse waarden en normen overdragen aan de kinderen. Ze handelen immers zelf daarmee in strijd. De vraag is reëel waarom mensen op een identiteitsgebonden school willen werken, terwijl ze de identiteit niet onderschrijven en dit ook in hun leefwijze tot uitdrukking brengen. Er zijn christenen die een homofiele geaardheid hebben, maar ervan overtuigd zijn dat ze geen relatie met iemand van hetzelfde geslacht mogen aangaan. Voor deze groep is op christelijke en reformatorische scholen plaats, omdat zij de identiteit van de school onderschrijven en ook daarnaar leven.

De vrijheid van onderwijs is in ons land in de Grondwet vastgelegd. Op grond van deze vrijheid mogen scholen eisen stellen aan het personeel om de grondslag te verwezenlijken. In de Awgb is geprobeerd een balans te vinden tussen de vrijheid van onderwijs en het recht op gelijke behandeling. Over de betekenis en de reikwijdte van de uitzonderingsbepaling in de Awgb, die ook wel bekend staat als de 'enkele-feitconstructie', bestaan veel misverstanden. Het is nodig dat de regering zich uitspreekt over de verhouding tussen de vrijheidsrechten en het gelijkheidsbeginsel. Inmiddels heeft het kabinet laten weten een nieuwe uitzonderingsbepaling te formuleren die overeenkomt met het advies van de Raad van State op dit punt. Die uitzonderingsbepaling zou dan als volgt kunnen luiden:

Een verschil in behandeling op grond van eisen die verband houden met godsdienst of levensovertuiging door: a. instellingen op godsdienstige of levensbeschouwelijke grondslag; b. scholen voor bijzonder onderwijs op godsdienstige of levensbeschouwelijke grondslag, vormt geen discriminatie indien deze eisen vanwege de aard van de onderscheiden specifieke beroepsactiviteiten of de context waarin deze worden uitgeoefend, een wezenlijk, legitiem en gerechtvaardigd beroepsvereiste vormen, gezien de grondslag van de instelling en de houding van goede trouw en loyaliteit die nodig zijn voor de verwezenlijking daarvan.

De regering wil in de wetstekst ook expliciet tot uitdrukking brengen dat de vrijheid van de hier bedoelde instellingen niet zover gaat, dat met een beroep op uit de godsdienstige of levensbeschouwelijke grondslag voortvloeiende criteria discriminatoire eisen mogen worden gesteld, die op andere specifieke persoonskenmerken zien.⁸⁴

Het verdient aanbeveling de uitzonderingsbepaling voor het bijzonder onderwijs, zoals de Raad van State deze voorstelt, over te nemen. Deze bepaling doet recht aan het evenwicht dat er is tussen de vrijheidsrechten en het gelijkheidsbeginsel. Het is niet wenselijk de in de vorige alinea genoemde wens van de regering in de wetstekst tot uitdrukking te brengen. Dat wat de regering tot uitdrukking wil brengen lijkt namelijk sterk op de 'enkele-feitconstructie'. Toevoeging van deze tekst zou opnieuw kunnen leiden tot onduidelijkheid en misverstand.

---

⁸⁴ Kamerstukken Tweede Kamer, vergaderjaar 2009/10, 28481, nr. 7, p. 13.

5.8 De Awgb en de vrijheid van godsdienst

De Awgb is niet onvoorwaardelijke van toepassing op kerkgenootschappen. Dit is nodig om het grondwettelijke recht op vrijheid van godsdienst te eerbiedigen. De uitzonderingsbepaling in artikel 3 Awgb is alleen van toepassing op rechtsverhoudingen die zich afspelen binnen het kerkgenootschap (zie kader). Dat betekent bijvoorbeeld dat het bedrijfsmatig verhuren van kerkelijke ruimten onder het bereik van de Awgb valt. Op de verhuur aan leden van het kerkgenootschap voor kerkelijk gerelateerde activiteiten is de Awgb niet van toepassing.

Artikel 3 Awgb

Deze wet is niet van toepassing op:

- a. rechtsverhoudingen binnen kerkgenootschappen alsmede hun zelfstandige onderdelen en lichamen waarin zij zijn verenigd, alsmede binnen andere genootschappen op geestelijke grondslag;
- b. het geestelijk ambt.

Tijdens de parlementaire behandeling van de Awgb heeft SGP-kamerlid J.T. van den Berg gezegd dat wanneer de wetgever de positie van de kerken serieus zou wensen te respecteren, ze in deze uiterst gevoelige materie de kerken in al haar rechtsbetrekkingen buiten het gebruik van de wet zou moeten stellen.⁸⁵ Thans verbiedt de Europese regelgeving om de kerken volledig buiten de Awgb te laten. Het is wel mogelijk zoals nu ook al het geval is een uitzonderingsbepaling op te nemen waardoor de Awgb niet van toepassing is op de interne aangelegenheden van kerken.

De Raad van State is van mening dat de uitzonderingspositie voor kerken in artikel 3 van de Awgb ook kan worden omgezet in lijn van het in hoofdstuk 2 genoemde artikel 4 lid 2 van de EU-richtlijn, omdat dit laatste artikel materieel dezelfde bescherming biedt. Het kabinet heeft echter besloten dat dit niet wenselijk is, omdat er dan een aanvullende bepaling moet worden opgenomen om recht te doen aan de rechtsverhoudingen binnen kerkgenootschappen. Deze vallen namelijk buiten de genoemde richtlijn. Het kabinet vreest dat dit tot nieuwe onduidelikheden zal leiden en wil daarom artikel 3 van de Awgb ongewijzigd laten.⁸⁶

---

⁸⁵ Handelingen Tweede Kamer, 9 februari 1993, p. 3446.

⁸⁶ Kamerstukken Tweede Kamer, vergaderjaar 2009/10, 28481, nr. 7, p. 19-21.

Vanwege de vrijheid van godsdienst die in ons land grondwettelijk is vastgelegd en het staatsrechtelijk beginsel van de scheiding van kerk en staat moeten kerken de vrijheid hebben hun eigen interne aangelegenheden te regelen. De overheid moet zich niet bemoeien met de interne kerkelijke aangelegenheden. In de Awgb is de vrijheid van de kerken op dit punt gewaarborgd. Het verdient daarom aanbeveling op dit punt de Awgb niet aan te passen.

5.9 De Awgb en de vrijheid van vereniging

Elke vijf jaar wordt de Awgb geëvalueerd. In 2005 verscheen het evaluatierapport van de Commissie Gelijke Behandeling (CGB) 'Het verschil gemaakt. Evaluatie Awgb en werkzaamheden CGB 1999-2004'. Eén van de aanbevelingen in dit rapport is dat de nu nog bestaande uitzonderingspositie van verenigingen in de Awgb moet worden opgeheven. De CGB bepleit onderzoek naar de mogelijkheid om interne verenigingsaangelegenheden ook onder de Awgb te laten vallen.⁸⁷ Deze aanbeveling van de CGB vraagt om een fundamentele bezinning. Wanneer het interne verenigingsrecht niet in strijd mag zijn met de gelijke behandelingswetgeving betekent dit namelijk dat het recht op gelijke behandeling zwaarder weegt dan het grondwettelijk recht op vrijheid van vereniging.

De vrijheid van vereniging is vastgelegd in artikel 8 van de Grondwet en artikel 11 EVRM. Dit recht mag alleen worden beperkt in het belang van de openbare orde. Op grond van deze vrijheid hebben mensen de mogelijkheid om samen te werken op een gemeenschappelijke grondslag met een gemeenschappelijk doel. De verenigingsvrijheid houdt in dat de overheid verenigingen vrij moet laten hun interne organisatie naar eigen inzicht in te richten. Het toelatingsbeleid, de benoeming van bestuursleden en de wijziging van statuten behoort tot de vrijheid van de vereniging. De Awgb is hierop niet van toepassing. Deze uitzondering geldt niet voor verenigingen die een open en zakelijk karakter hebben. Van een zakelijk karakter is sprake wanneer het lidmaatschap in feite niet meer inhoudt dan dat aan die leden een goed of dienst wordt aangeboden. Een vereniging heeft een open karakter wanneer het lidmaatschap van de vereniging noodzakelijk is om aan een belangrijk onderdeel van het maatschappelijk leven deel te nemen. De Awgb is wel van

---

⁸⁷ Commissie Gelijke behandeling, *Het verschil gemaakt. Evaluatie Awgb en werkzaamheden CGB 1999-2004*, Utrecht 2005, p. 57,58.

toepassing op verenigingen wanneer zij deelnemen aan het maatschappelijke verkeer.

Wanneer de Awgb op het interne verenigingsrecht van toepassing wordt verklaard, ontstaat een onaanvaardbare inbreuk op de vrijheid van vereniging. Zoals gezegd hebben verenigingen grondwettelijk de vrijheid om hun eigen organisatie in te richten. Dit betekent dat wanneer verenigingen met betrekking tot interne aangelegenheden onder de werking van de Awgb komen te vallen, dit niet in overeenstemming is met het nationale en internationale recht.⁸⁸ De Awgb moet daarom niet van toepassing worden verklaard op het interne verenigingsrecht. Achteraf mag wel worden getoetst of de uitoefening van dit recht niet botst met de rechten van anderen die buiten het verenigingsverband staan.

5.10 De Awgb en de dienstverlening

De Awgb verbiedt in artikel 7 het maken van onderscheid bij het aanbieden van of verlenen van toegang tot goederen of diensten. Voor instellingen van bijzonder onderwijs is een uitzonderingsbepaling opgenomen (zie kader).

Artikel 7 lid 2 Awgb

Het eerste lid, onderdeel c, laat onverlet de vrijheid van een instelling van bijzonder onderwijs om bij de toelating en ten aanzien van de deelname aan het onderwijs eisen te stellen, die gelet op het doel van de instelling nodig zijn voor de verwezenlijking van haar grondslag, waarbij deze eisen niet mogen leiden tot onderscheid op grond van het enkele feit van politieke gezindheid, ras, geslacht, nationaliteit, hetero- of homoseksuele gerichtheid of burgerlijke staat. Onderscheid op grond van geslacht is alleen toegestaan, indien de eigen aard van de instelling dit eist en voor leerlingen van beide geslachten gelijkwaardige voorzieningen aanwezig zijn.

De vrijheid die scholen hebben om bij de toelating onderscheid te maken voor zover dat nodig is voor de verwezenlijking van de grondslag van de school, hebben instellingen op levensbeschouwelijke grondslag in andere sectoren niet. De regering is van mening dat de grondslag van

---

⁸⁸ M.L.M. Hertogh, en P.J.J. Zoontjes (red.), *Gelijke behandeling: principes en praktijken*, Nijmegen z.j., p. 203.

bijvoorbeeld zorginstellingen niet rechtvaardigt dat bij het opnamebeleid het onderschrijven van de grondslag als toelatingseis wordt gesteld.

Het algemene verbod om onderscheid te maken bij het aanbieden van diensten kan een ernstige inbreuk vormen op de vrijheid van godsdienst. Deze bepaling kan vergaande consequenties hebben voor mensen die diensten leveren waar de levensovertuiging van mensen een belangrijke rol speelt. GPV-kamerlid Schutte noemde tijdens de behandeling van het wetsvoorstel in de Tweede Kamer het voorbeeld van de christelijke campinghouder die wil dat op zijn camping een christelijke levensstijl in acht wordt genomen. Er zijn mensen die er prijs op stellen op zo'n camping de vakantie door te brengen. Christelijke campinghouders mogen op grond van de Awgb geen mensen weigeren die op een onbijbelse wijze leven. Dit betekent dat het recht op gelijke behandeling in de praktijk belangrijker wordt gevonden dan klassieke vrijheden zoals de vrijheid van godsdienst. Het gevolg hiervan kan zijn dat christelijke campinghouders stoppen met de exploitatie van campings en er voor christenen minder ruimte is om de vakantie door te brengen op een wijze die aansluit bij de christelijke levensstijl. Daar tegenover staat dat er voor mensen die niet christelijk zijn, voldoende ruimte is in Nederland om naar een camping te gaan waar geen eisen worden gesteld.⁸⁹ Deze inbreuk op de vrijheid van godsdienst is niet nodig om achterstelling van minderheden tegen te gaan. Vaak zijn namelijk in een bepaald gebied voldoende algemene voorzieningen aanwezig, zodat andersdenkenden niet per definitie zijn aangewezen op de verlening van diensten op levensbeschouwelijke grondslag. Hieruit blijkt dat in de Awgb op dit punt geen zorgvuldige afweging van grondrechten heeft plaatsgevonden. Van een evenwichtige balans tussen grondrechten is geen sprake.

Om discriminatie van minderheden te voorkomen is het wenselijk dat minderheden de ruimte krijgen om in het maatschappelijk leven in groepsverband hun eigen identiteit te handhaven. Het verdient daarom aanbeveling in artikel 7 van de Awgb een zelfde uitzonderingsbepaling op te nemen als in artikel 5. Deze bepaling zou als volgt kunnen luiden:

---

⁸⁹ Handelingen Tweede Kamer, 9 februari 1993, p. 3433.

Een verschil in behandeling op grond van eisen die verband houden met godsdienst of levensovertuiging vormt geen discriminatie wanneer deze eisen gezien de grondslag van de instelling wezenlijk, legitiem en gerechtvaardigd zijn.

5.11 De Commissie Gelijke Behandeling

In de Awgb is vastgelegd dat de Commissie Gelijke Behandeling (CGB) de taak heeft om in concrete situaties te beoordelen of een goede afweging van grondrechten en belangen heeft plaatsgevonden. De regering heeft er destijds voor gekozen om een Commissie in te stellen, zodat mensen die menen gediscrimineerd te worden zich op eenvoudige wijze kunnen wenden tot een afzonderlijk overheidsorgaan dat belast is met het toezicht op de naleving van de wet. De regering ziet dat als een van de vereisten voor een effectieve bestrijding van discriminatie. De oordelen die de CGB velt zijn niet bindend.

Doordat er een aparte commissie is voor gelijke behandelingsvraagstukken lijkt de aandacht voor gelijke behandeling in onze maatschappij te zijn toegenomen. Dat is positief in die gevallen waarin er werkelijk sprake is van discriminatie. Het is echter ook reëel te veronderstellen dat juist door een CGB het recht op gelijke behandeling in toenemende mate als een supergrondrecht wordt gezien. Dit is een slechte ontwikkeling. De regering heeft uitgesproken dat er geen hiërarchie in grondrechten is. Dat betekent dat er een evenwichtige balans dient te zijn tussen het gelijkheidsbeginsel en de vrijheidsrechten. Opmerkelijk is dat de CGB niet consistent is in haar uitspraken. In het verleden oordeelde de commissie dat er ruimte is voor gewetensbezwaarde trouwambtenaren. Thans is die ruimte er wat de commissie betreft niet meer. Door deze draai van 180 graden lijkt het erop dat ook de commissie het gelijkheidsbeginsel sterker is gaan waarderen dan de klassieke vrijheidsrechten.

Omdat het gelijkheidsbeginsel steeds meer als het belangrijkste grondrecht wordt gezien en er ook geen aparte commissie is ingesteld voor de vrijheidsrechten is het wenselijk de CGB af te schaffen. Het oordelen of in een concreet geval sprake is van discriminatie is in de visie van de SGP een bij uitstek rechterlijke taak die niet aan een commissie behoort overgelaten te worden.

Samenvatting

In deze studie staat de vraag centraal in hoeverre herijking van de gelijke behandelingswetgeving in Nederland nodig is om achterstelling van mensen en groepen in de maatschappij tegen te gaan.

In artikel 1 van de Grondwet is het gelijkheidsbeginsel en het daaraan gekoppelde discriminatieverbod vastgelegd. Het hart van de gelijke behandelingswetgeving in Nederland wordt gevormd door de Algemene wet gelijke behandeling (Awgb). Deze wet is een uitwerking en verbreding van artikel 1 van de Grondwet. Daarnaast is in toenemende mate de invloed van Europese wet- en regelgeving en de doorwerking van internationale verdragen merkbaar. De gelijke behandelingswetgeving beoogt achterstelling van mensen tegen te gaan door het maken van onderscheid op grond van persoonskenmerken te verbieden. Gelijke gevallen dienen gelijk te worden behandeld. Het gelijkheidsbeginsel moet ervoor zorgen dat er geen belemmeringen zijn voor mensen om deel te nemen aan de samenleving. Door deze wetgeving wil de regering de tolerantie bevorderen.

Er zijn echter diverse knelpunten waardoor de tolerantie niet toeneemt, maar minderheden juist onder druk komen te staan. Allereerst botst het gelijkheidsbeginsel met klassieke vrijheidsrechten, zoals de vrijheid van meningsuiting, de vrijheid van godsdienst, de vrijheid van vereniging en de vrijheid van onderwijs. Deze spanning is onvermijdelijk, omdat hier sprake is van communicerende vaten. Het gelijkheidsbeginsel stelt grenzen aan de vrijheden en andersom bepalen de vrijheden mede de reikwijdte van het gelijkheidsbeginsel. Er is volgens de wetgever geen hiërarchie in grondrechten. Dit betekent dat er in geval van een botsing van grondrechten een evenwichtige balans moet worden gevonden. Het probleem is echter dat in maatschappelijke en politieke discussies blijkt dat het gelijkheidsbeginsel vaak als supergrondrecht wordt gezien. Hierdoor komen vrijheidsrechten, die een langere historie hebben en bedoeld zijn om minderheden te beschermen, in het gedrang. De Nederlandse natie is ontstaan vanwege de geestelijke en materiële onderdrukking door Philips II in de zestiende eeuw. De klassieke vrijheidsrechten ontleen aan die strijd voor een belangrijk deel hun voedingsbodemp.

Een tweede knelpunt is dat het gelijkheidsdenken te dominant in de maatschappij aanwezig is waardoor ook ongelijke gevallen gelijk moeten

worden behandeld. Hierdoor ontstaat in toenemende mate intolerantie ten opzichte van mensen die anders denken en leven dan de meerderheid van de Nederlandse bevolking. Het streven naar gelijkheid gaat soms zo ver dat iedere vorm van 'anderszijn' verdacht is en uitgebannen zou moeten worden. De roep om gelijke gevallen gelijk te behandelen is dan misvormd tot een plicht tot 'neutraal gedrag' voor iedereen. Daardoor komen mensen en instellingen in de knel wanneer hun identiteit niet strookt met de heersende moraal. Dit blijkt onder andere uit actuele discussies over de gewetensbezwaarde trouwambtenaar, de homoseksuele leerkracht in het bijzonder onderwijs en het standpunt van de SGP over de politieke participatie van vrouwen. Deze ontwikkeling is nadelig voor de sociale cohesie in de samenleving. Uit onderzoek blijkt namelijk dat wanneer mensen zich in hun identiteit erkend en serieus genomen weten, ze zich sneller betrokken voelen bij de samenleving.

Als derde knelpunt signaleren we dat vooral seculieren van mening zijn dat de scheiding van kerk en staat betekent dat godsdienst geen rol mag spelen in de samenleving en in relatie tot de overheid. De opvatting dat godsdienst alleen iets is voor het privédoel kan gemakkelijk leiden tot discriminatie van organisaties die werken vanuit een godsdienstige overtuiging. Dat is bijvoorbeeld het geval wanneer organisaties vanwege hun identiteit worden uitgesloten. Het recht op gelijke behandeling betekent dat er ook voor identiteitsgebonden organisaties ruimte moet zijn om vanuit hun identiteit een bijdrage aan de maatschappij te leveren. Wie zich daartegen verzet, discrimineert naar godsdienst of levensbeschouwing en bevoordeelt het seculiere gedachtegoed.

Voor het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP is de waardigheid van de mens een belangrijke notie om het denken over gelijkheid en discriminatie te herijken. In een christelijke visie op de waardigheid van de mens staat centraal dat God aan de mens rechten heeft verleend. De Tien Geboden zijn gegeven om deze rechten te beschermen. In de kern zijn deze geboden samen te vatten in het liefhebben van God boven alles en de naaste als onszelf. De beste waarborg voor de rechten van de mens is een leven overeenkomstig deze geboden.

Het uitgangspunt voor een christelijke beschouwing over het gelijkheidsdenken is dat God de mens geschapen heeft naar Zijn beeld. Voor God is de ene mens niet meer waard dan de andere. Alle mensen zijn gelijkwaardig. Dit betekent echter niet dat alle mensen gelijk zijn. Naast gelijkwaardigheid spreekt de Bijbel ook over verscheidenheid. Deze ver-

scheidenheid komt onder andere tot uitdrukking in het onderscheid tussen man en vrouw, in gezagsverhoudingen, in verschillen in geaardheid, gaven, karakter en kennis.

Op de vraag wanneer onderscheid gerechtvaardigd is, is geen neutraal antwoord te geven. Voor christenen is niet de opvatting van de meerderheid van de bevolking de bron van de moraal, maar de Bijbel als het gezaghebbende Woord van God. De verscheidenheid die God in de schepping heeft gelegd, mag de mens niet als ongerechtvaardigd wegwerken. Wat God zonde noemt, mag de mens niet goedkeuren. Dan komen mensen niet tot hun recht.

Een bijbelse houding is dat christenen respect hebben voor hun naaste, omdat ieder mens een kostbare schepping is van God. Maar christenen hebben ook de roeping om op een zachtmoedige en ernstige wijze uit te leggen dat een onbijbelse levenswandel zonde tegen God is. Zorgvuldigheid is daarbij van groot belang. Nooit mag de persoonlijke waardigheid van de naaste worden aangetast. Dan zou er terecht sprake zijn van discriminatie. Wanneer christenen op grond van Gods heilzame geboden onderscheid maken, zonder daarbij de persoon zelf af te wijzen, is van discriminatie echter geen sprake.

Om de balans tussen het gelijkheidsbeginsel en de vrijheidsrechten te bewaren, doet het Wetenschappelijk Instituut voor de SGP de volgende aanbevelingen:

- Christenen vragen ruimte om hun identiteit in het maatschappelijke en politieke leven vorm en inhoud te kunnen blijven geven. Dit recht is verankerd in klassieke grondrechten. Het is belangrijk dat dit recht explicieter in de Algemene wet gelijke behandeling wordt vastgelegd om te voorkomen dat gedwongen gelijkheid leidt tot verdrongen vrijheid (paragraaf 5.6).
- De term 'onderscheid' in de Awgb dient te worden vervangen door 'discriminatie' (paragraaf 5.5).
- De uitzonderingsbepaling voor het bijzonder onderwijs om eisen te stellen aan het personeel dient conform het voorstel van de Raad van State te worden overgenomen. De regering wil in de wetstekst tot uitdrukking brengen dat de vrijheid van de onderwijsinstellingen niet zover gaat dat ze met een beroep op de godsdienstige of levensbeschouwelijke grondslag discriminatoire eisen mogen stellen, die op andere specifieke persoonskenmerken zien. Deze formulering lijkt

sterk op de 'enkele-feitconstructie'. Toevoeging van deze tekst zou opnieuw kunnen leiden tot onduidelijkheid en misverstand. Daarom is het niet wenselijk dit voorstel van de regering op te volgen (paragraaf 5.7).

- De vrijheid van kerken om hun eigen interne aangelegenheden te kunnen regelen lijkt in de Awgb voldoende gewaarborgd. Op dit punt is aanpassing van de wetgeving niet nodig (paragraaf 5.8).
- De Awgb moet niet van toepassing worden verklaard op het interne verenigingsrecht. Dat zou een onaanvaardbare inbreuk op de vrijheid van vereniging zijn (paragraaf 5.9).
- De vrijheid die scholen hebben om bij de toelating onderscheid te maken voor zover dat nodig is voor de verwezenlijking van de grondslag van de school, hebben instellingen op levensbeschouwelijke grondslag in andere sectoren nog niet. Om discriminatie van minderheden te voorkomen, is het wenselijk dat minderheden de ruimte krijgen om in het maatschappelijk leven in groepsverband hun eigen identiteit te handhaven. Het verdient daarom aanbeveling in artikel 7 van de Awgb een zelfde uitzonderingsbepaling op te nemen als in artikel 5. Deze bepaling zou als volgt kunnen luiden: 'Een verschil in behandeling op grond van eisen die verband houden met godsdienst of levensovertuiging vormt geen discriminatie wanneer deze eisen gezien de grondslag van de instelling wezenlijk, legitiem en gerechtvaardigd zijn.' (paragraaf 5.10).
- Doordat er een aparte commissie is voor gelijke behandelingsvraagstukken (CGB) lijkt de aandacht voor gelijke behandeling in onze maatschappij te zijn toegenomen. Dat is positief wanneer er werkelijk sprake is van discriminatie. Het is echter ook reëel te veronderstellen dat juist door een CGB het recht op gelijke behandeling in toenemende mate als een supergrondrecht wordt gezien. Recente uitspraken van de CGB lijken deze veronderstelling te bevestigen. Omdat het gelijkheidsbeginsel steeds meer als het belangrijkste grondrecht wordt gezien en er ook geen aparte commissie is ingesteld voor de vrijheidsrechten is het wenselijk de CGB af te schaffen. De gang naar de rechter is de aangewezen route (paragraaf 5.11).

Literatuur

Akkermans, P.W.C., C.J. Bax en L.F.M. Verhey, *Grondrechten. Grondrechten en grondrechtsbescherming in Nederland*, Deventer/Heerlen 2005.

Antenbrink, F. en H.H.B. Vedder, *Recht van de Europese Unie*, Den Haag 2008.

Beraad Geestelijke Vrijheid, *De AWGB. Het ongelijk van gedwongen gelijkheid*, Harderwijk 1993.

Berger, K., 'prosōpolēmpsia' in: H. Balz en G. Schneider (ed.), *Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, III, Stuttgart/Berlin/Köln 1992
Calvijn, J., *Institutie*, Delft z.j.

Commissie Gelijke behandeling, *Het verschil gemaakt. Evaluatie AWGB en werkzaamheden CGB 1999-2004*, Utrecht 2005.

Dieren, C. van, 'Mensenrechten onbijbels?', in: *Zicht* 1996, nr. 1.

Douma, J., *Ethiek en recht* (serie Ethische bezinning, deel 15), Kampen 1990.

Douma, J., *Vrede in de maatschappij* (serie Ethische bezinning, deel 12), Kampen 1985.

D'Souza, D., *Het christendom is zo gek nog niet*, Nieuw Amsterdam 2009.

Eck, J. van, *Kolossenzen en Filemon*, Kampen 2007.

Goudriaan, A., *Reformed orthodoxy and philosophy, 1625-1670. Gisbertus Voetius, Petrus van Maastricht and Anthonius Driessen*, Leiden/Boston 2006.

Hertogh, M.L.M. en P.J.J. Zoontjes (red.), *Gelijke behandeling: principes en praktijken*, Nijmegen z.j.

Hirsch Ballin, E.M.H., 'Gelijk in waardigheid. Over de zin van artikel 1 van de Grondwet', in: *Rechtsgeleerd magazijn Themis* 2003, nr. 4.

Hirsch Ballin, E.M.H., *Artikel 1 in drievoud: Eerste gelijke behandelingslezing gehouden op 10 november 2009*.

Holtmaat, H.M.T. (red.), *Gelijkheid en (andere) Grondrechten*, Deventer 2004.

Holtmaat, H.M.T., 'Stop de inflatie van het discriminatiebegrip', in: *NJB* 2003, nr. 25.

Holtmaat, H.M.T., 'Albayrak & Aboutaleb tegen Wilders en Half Nederland: een duidelijk geval van discriminatie maar niet strijdig met artikel 1 Gw.', in: *NJB* 2007, nr. 19.

Jacobs, A., 'Rug recht en hoofd koel met de enkele feit-constructie!', in *NJB* 2009, nr. 29.

Kapteyn, P.J.G., L.A. Geelhoed, K.J.M. Mortelmans en C.W.A. Timmermans (red.), *Het recht van de Europese Unie en van de Europese Gemeenschappen*, Deventer 2003.

Kersten, G.H., *De gereformeerde dogmatiek*, Utrecht 1988.

Kortmann, C.A.J.M., *Constitutioneel recht*, Deventer 1997.

Loenen, T., *Geloof in het geding. Juridische grenzen van religieus pluralisme in het perspectief van mensenrechten*, Den Haag 2006.

Ministerie van Binnenlandse Zaken, *Naar een nieuwe grondwet*, dl. 1a en dl. 15, 's-Gravenhage 1979.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, *Grondrechten in een pluriforme samenleving*.

Mulder, J., e.a., *Gelijkheid als dwang*, Den Haag 1992.

Nieuwenhuis, A.J., 'Godsdienstvrijheid en bijdragen aan het maatschappelijk debat', in: *NJCM* 2004, nr.2.

Oldenhuis, F.T. (eindred.), *Een neutrale staat: kreet of credo?*, Heerenveen 2009.

Roosevelt Academy, *Recht op verschil? Percepties en effecten van de gelijkebehandelingswetgeving onder orthodox-protestanten in Nederland*, Middelburg 2009.

Ruitenburg, P. van, H.A. Hofman en P. Hugense, *Is dat discrimineren?*, Houten 1986.

Schippers, J.A., 'Gouden greep of goede gave?', in: *Mensenrechten in de politiek, fundament of bijzaak*, Amsterdam 1998.

Sociaal en Cultureel Planbureau, *Godsdienstige veranderingen in Nederland*, Den Haag 2006.

Staatkundig Gereformeerde Partij, *Toelichting op het program van beginselen van de Staatkundig Gereformeerde Partij*, Den Haag 2003.

Terlouw, A. en A. Hendriks, 'Gebrekkige implementatie algemene gelijke behandelingsrichtlijn door Nederland', in: *NJCM* 2008, nr. 5.

Terlouw, A. en A. Hendriks, 'Raad van State helpt regering Europese anti-discriminatie richtlijn ontduiken', in: *NJB* 2009, nr. 26.

Velema, W.H., *Discussie over mensenrechten*, Apeldoorn 1980.

Vereniging van Nederlandse Gemeenten en Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, *Tweeluik religie en publiek domein*, Den Haag 2009.

Vermeulen, B.P., *Vrijheid, gelijkheid, burgerschap*, Den Haag 2007.

Visser, J.H. e.a., *Ver weg en toch dichtbij. SGP-visie op buitenlands beleid*, Den Haag 1996.

Volp, U., *Die Würde des Menschen. Ein Beitrag zur Anthropologie in der Alten Kirche*, Leiden/Boston 2006.

Witte, J., Jr., *The Reformation of Rights: Law, Religion, and Human Rights in Early Modern Calvinism*, Cambridge 2007.